

POSTCOVIDOVÉ ADAPTAČNÍ MODELY V KULTUŘE

Autoři:
Jana Návrátová
Pavla Petrová
Marek Prokůpek
Eva Žáková
Ida Gram/Proba samfunnsanalyse

2024

OBSAH

ÚVOD	4
SHRNUTÍ A DOPORUČENÍ	6
Status umělce*kyně.....	6
Výzvy kulturní politiky.....	6
Témata podpory.....	7
Situace v ČR.....	8
ZÁKLADNÍ RÁMEC DOPORUČENÍ	9
Průřezová témata	9
Status umělce.....	9
Sociální inkluze a rozmanitost, dostupnost a přístupnost kultury	9
Nové technologie a inovace.....	10
DOPADY PANDEMIE NA KULTURNÍ SEKTOR.....	11
Zaměření a metodologie.....	11
Dopady pandemie na umělce a kulturní pracovníky	11
Zdůraznění nerovností, nejistot a zranitelnosti v KKO.....	11
Nestandardní pracovní podmínky umělců a tvůrčích pracovníků	12
Potřeba cílené finanční podpory během krizových období.....	13
Status umělce.....	13
Význam profesních uměleckých sdružení a asociací	14
Dopady pandemie na kulturní organizace.....	15
Narušení tradičních tržních a obchodních ekosystémů a zároveň akcelerace inovací.....	16
Nekonzistentní a nerovnoměrné reakční kapacity	16
Reaktivní a proaktivní přístup kulturních organizací během krize	16
Podpora z veřejných zdrojů jako klíčový nástroj pomoci	17
Budování odolnějších a silnějších KKO.....	18
Zaměření na inkluzi a rozmanitost.....	19
MODELOVÉ ZMĚNY PROGRAMŮ VEŘEJNÉ PODPORY KULTURY	20
Zaměření a metodologie.....	20
Mapování a analýza programů	20
Dotazníkové šetření	20
Rozhovory se stakeholdery	20
Evropská úroveň	21
Ekologická udržitelnost	22
Inkluze a posílení demokratických hodnot současné Evropy	22
Umělecká kariéra	22
Inovativní přístupy	22
Národní plány obnovy.....	22
Národní úroveň v jednotlivých zemích	23
Stabilizace odvětví po covidu-19.....	23

Spravedlivé a efektivní odměňování a financování tvůrčích profesí	24
Zvyšování dostupnosti a přístupnosti umění	25
Podpora inovativních přístupů v umělecké praxi	25
Posílení internacionalizace	26
Posílení konkrétního druhu umění pomocí strategií vzniklých participativním přístupem	27
Úroveň České republiky	27
PRACOVNÍ PODMÍNKY HUDEBNÍKŮ A DIVADELNÍCH UMĚLCŮ V NORSKU PO PANDEMII COVIDU-19.....	30
Záměr a metodologie	30
Hlavní zjištění	30
Souvislosti	30
Otázky.....	31
Pracovní nastavení umělců	31
Přechod do online prostředí a využití technologií	32
Umělecká tvorba a publikum po pandemii.....	32
Mezinárodní spolupráce	32
Motivace a vnímání vlastní práce	33
Hodnocení a shrnutí.....	33
MAPOVÁNÍ PRACOVNÍCH PODMÍNEK UMĚLKYŇ A UMĚLCŮ V ČESKÉ REPUBLICĚ	35
Záměr a metodologie	35
Oblast výzkumu	35
Výzkumný cíl.....	35
Respondentstvo výzkumu	36
Oborová specifika – asymetrie výstupů	37
Hlavní výzkumná zjištění	37
Orientace na uměleckou profesi a vzdělání	37
Praxe a finanční ohodnocení	38
Přerušování kariéry	39
Období pandemie	40
Vztah k profesním asociacím a status umělce	40

ÚVOD

Předkládáme závěrečnou zprávu bilaterálního projektu Post-Covid Adaptation Models in Culture, realizovaného Institutem umění–Divadelním ústavem (IDU) a Arts and Culture Norway (ACN). Projekt byl podpořen Fondy EHP a Norska a byl realizován v období 1. 4. 2022–30. 4. 2024. Jeho cílem bylo zmapovat změny a potřeby kulturních organizací a jednotlivců po pandemii covidu-19 a rovněž zmapovat nové modely nastavení jejich podpory.

Motivací pro realizaci projektu bylo vědomí, že covidová pandemie dramaticky zasáhla kulturní a kreativní sektor a že tato zkušenost přinesla mnoho nejistot, ale zároveň se stala příležitostí k reflexi a revizi praxe před pandemií a k zavedení změn ve fungování kulturních organizací a umělců a tvůrčích pracovníků. Cílem bylo rovněž zjistit, do jaké míry se dopady pandemie projevují v současné kulturní politice; jak na změny reagují tvůrci politik a poskytovatelé podpory, jaká témata jsou nyní upřednostňována a zda nastaly výraznější změny v nastavení podpůrných programů.

Obě řešitelské organizace jsou institucemi, které poskytují finanční podporu kulturnímu sektoru a zabývají se kulturní politikou: analýzou a výzkumem potřeb a koncipováním strategických doporučení především pro ministerstva kultury, která je zřizují.

Na základě vyhodnocení výchozí kulturněpolitické praxe v obou zemích a existujících potřebách zaměření výzkumu obou institucí se projektový tým dohodl na realizaci následujících aktivit a výstupů:

- Mapování studií zaměřených na dopad pandemie covidu-19 na kulturní a kreativní odvětví (KKO), změny v chování/obchodních modelech kulturních organizací a jednotlivců a změny v systémech veřejné podpory na evropské úrovni.
[Mapování studií zachycujících dopady pandemie na kulturní sektor a následný restart](#)
- Mapování modelových příkladů podpůrných opatření/schémat reflektujících změny způsobené pandemií covidu-19 na národní, regionální a místní úrovni v rámci vybraných zemí a měst.
[Mapování modelových změn programů veřejné podpory kultury](#)
- Mapování postavení a chování umělců a umělkyně na trhu práce.
 - Ekonomické a pracovní podmínky hudebníků a divadelních umělců po pandemii covidu-19 v Norsku.
[Qualitative study of the work situation for musicians and theatre artists following the COVID-19 pandemic](#)
- [Mapování pracovních podmínek umělkyně a umělců v České republice](#)
- Workshop na téma status umělce – příklady ze zahraničí.
 - Původně plánovaný formát workshopu byl změněn na realizaci mezinárodní konference, která představila řešení statusu umělce ve vybraných evropských zemích. Prezentace a účast zástupců norského partnera projektu byly součástí

projektu. Konference se uskutečnila 22. 9. 2022.

[Střed zájmu: Status umělce a umělkyně](#)

- Výstupy konference byly zpracovány i v rámci publikace [Status umělce, příspěvky k diskusi](#).
- Mezinárodní konference prezentující zjištění, příklady dobré praxe a doporučení závěrečné zprávy.
Konference se uskutečnila 10. 4. 2024.
[Střed zájmu: Umělci a kultura po covidu](#)
- Vypracování předkládané závěrečné zprávy s příklady dobré praxe a doporučeními pro podporu kulturních organizací, kulturních projektů a umělců, která by mohla být využita pro nové programové období Fondů EHP a Norska a pro programy podpory na úrovni zúčastněných zemí.

Následující zpráva je shrnutím a přehledem hlavních zjištění z dílčích zpráv uvedených v předcházejícím přehledu. Účastníky projektového týmu byli odborní pracovníci a pracovníci partnerských institucí. V rámci IDU se jednalo vesměs o zaměstnance/zaměstnankyně s výjimkou externího odborníka na výtvarné umění. Norský partner nechal stěžejní výstup – kvalitativní studii – zpracovat odbornou agenturou na základě zadání a výběrového řízení.

Výstupy tohoto projektu jsou určeny především těm, kteří rozhodují o nastavení podpory v oblasti kultury – tedy úředníkům, politikům a odborníkům na kulturní politiku.

SHRNUTÍ A DOPORUČENÍ

Status umělce*kyně

Nejvýraznější změnou kulturní politiky v době pandemie covidu-19 a po ní je zaměření se na umělce*kyně a kulturní a kreativní pracovníky*ce. Status umělce se sice řeší již delší dobu, některé evropské státy mají i dlouhodobé speciální programy a opatření řešící nestandardní charakter umělecké práce, nicméně až pandemie zdůraznila a obnažila křehkost a zranitelnost uměleckých a dalších tvůrčích profesí a akcelerovala řešení a přijímání opatření na narovnání a zlepšení jejich pracovních podmínek a společenského postavení. Mnohé evropské státy i Evropská unie jako celek se tak v současné době zaměřují na ukotvení komplexnějších či dílčích legislativních úprav týkajících se daní, sociálního a zdravotního zabezpečení umělců, sledování a sběru dat, mapování potřeb a definování uměleckých a kulturních profesí.

Důležitým tématem statusu je rovněž kolektivní vyjednávání. Evropská komise v roce 2021 vydala [pokyny pro aplikaci právních předpisů EU](#) v oblasti hospodářské soutěže v souvislosti s kolektivními smlouvami o pracovních podmínkách pro osoby samostatně výdělečně činné. Cílem této iniciativy je jasně definovat oblast působnosti právních předpisů EU v oblasti hospodářské soutěže a zlepšit pracovní podmínky prostřednictvím kolektivního vyjednávání. Snaha o narovnání vyjednávacích podmínek se řeší i na úrovni jednotlivých členských zemí.

Významnou roli nejen pro nastavení kolektivního vyjednávání hrají profesní sítě a asociace, které sehrály zásadní roli během pandemie i v následném období. Jednotná reprezentace roztržitého kulturního sektoru je nezbytná pro prosazování zájmů jeho představitelů. Mezi ty patří i téma spravedlivého odměňování a dalších témat tzv. férové praxe v KKO.

Potřebnost řešit status umělce potvrdila zjištění výzkumů tohoto projektu zaměřených na profesní kariéry a pracovní podmínky. Stěžejním zjištěním je skutečnost, že umělci pocítují nedostatek společenského respektu a zájmu a péče ze strany státu. Čeští i norští umělci se shodují na tom, že společnost přehlíží relevanci umění pro sociální soudržnost, inkluzi, ochranu a šíření hodnot i jeho ekonomický přínos. Jako hlavní motiv k přijetí statusu umělce uvádějí potřebu zvýšit společenskou prestiž svých povolání, neboť se setkávají s nepochopením a znevažováním své práce. Zároveň si mnozí umělci na základě pandemické zkušenosti svého publika více váží a uvědomují si jeho hodnotu. Řada z nich se zajímá o to, jak své publikum opět získat a jak budovat větší a pestřejší diváckou či posluchačskou základnu.

Při řešení statusu umělce je nicméně třeba citlivě vyvážit napětí mezi uměleckou svobodou a touhou po nezávislosti na straně jedné a potřebou určité míry stabilního finančního zázemí na straně druhé.

Výzvy kulturní politiky

Vedle statusu umělce dnes kulturní strategie a programy pojímají řadu dalších témat. Některá z nich se objevila již před pandemií, nicméně pandemie potřebu jejich řešení zdůraznila. Současná doba však čelí mnohým dalším výzvám a krizím, které s velkou rychlostí dávají na krizi pandemickou zapomenout. Multikrise naší křehké, nepředvídatelné a

nebezpečné současnosti ve svém úvodním příspěvku Úsvit nové kulturní doby shrnula na [závěrečné konferenci k projektu](#) Kristin Danielsen, ředitelka Arts and Culture Norway a výkonná ředitelka IFACCA (International Federation of Arts Councils and Culture Agencies).

Současnými výzvami kulturní politiky jsou:

- vysoká polarizace společnosti,
- vzrůstající sociální nerovnost,
- stárnutí populace,
- stěhování obyvatelstva a rozdíly mezi městy a venkovem,
- překotný vývoj technologií,
- klimatická změna,
- klesající důvěra ve vlády a nedostatek společných cílů a kolektivních řešení,
- stále nebezpečnější a nestabilnější geopolitické změny.

Výstupy našeho výzkumu potom potvrzují, že doporučení ze studií a zkoumané podpůrné programy se snaží přispět ke zvládnutí těchto výzev.

Témata podpory

Z mapování studií dopadů pandemie na úrovni organizací a celého sektoru vyplývá, že mezi stěžejní doporučení podpory patří inkluze a rozmanitost, nové technologie a inovace.

V rámci výzkumu zabývajícího se modelovými změnami programů se již zmíněná témata opakují a přibývají další. Evropská komise se v současném programovém období soustředí na podporu ekologické udržitelnosti, inkluze a posílení demokratických hodnot současné Evropy, podporu uměleckých kariér prostřednictvím např. nového programu [Culture Moves Europe](#) a inovací např. prostřednictvím programu [Innovation Labs](#) (oba jsou součástí programu Kreativní Evropa).

Evropská komise rovněž reagovala na dopad pandemie vytvořením nástroje [EU Recovery and Resilience Facility](#) v hodnotě téměř 800 mld. eur. Tyto finance jsou určeny pro všechny sektory, nicméně Evropská komise doporučila členským zemím věnovat určitou část financí i na podporu kulturního a kreativního sektoru. Některé členské země toto doporučení využily a ve svých národních plánech obnovy (NPO) reflektují témata týkající se zlepšení postavení a pracovních podmínek umělců a tvůrčích pracovníků, inovativního využití digitálních technologií a ekologických řešení, podpory znevýhodněných regionů, rozvoje dovedností a mnohá další témata. Realizace programů probíhá a teprve čeká na vyhodnocení, nicméně se již nyní jeví, že tyto intervence nemají povahu faktické reformy kulturního sektoru, která by do budoucna zajistila jeho udržitelnost.

Stabilizace sektoru na národních úrovních je pojímána v širokém záběru již zmíněných a dalších témat. Jedná se např. o udržitelnost kariéry pracovníků v KKO, férové odměňování

tvůrčích profesí (např. Irsko nebo Estonsko) nebo v širším záběru jako spravedlivé, transparentní a uživatelsky příjemné rozdělování financí do celého sektoru (např. Wales). Rovněž Norsko se zaměřilo na zkvalitnění inkluzivnějšího, přístupnějšího a odolnějšího prostředí pro umění a kulturu, na digitální produkci a distribuci nebo na zlepšení příjmů umělců. Dále se objevují programy na zvyšování dostupnosti a přístupnosti umění, inovací a internacionalizace.

Situace v ČR

Výstupy z dotazníkového šetření a rozhovorů se zástupci měst a krajů v ČR ukazují, že zdánlivě nedošlo k výraznějším dopadům a změnám v kulturní praxi a její veřejné podpoře. Výdaje na kulturu se roce 2023 v porovnání s předcházejícím rokem a s obdobím před pandemií fakticky nesnižovaly. Výraznější změny v současném stavu místní kultury (zřizované i nezřizované) v důsledku pandemie a dalších krizí nebyly ve větší míře zaznamenány.

Na základě analýzy Evropské komise [Recovery and Resilience Scoreboard](#) je ČR třetí zemí s největším podílem výdajů na KKO vzhledem k celkovým výdajům v rámci Národního plánu obnovy. Tato skutečnost byla potvrzena zmíněným dotazníkovým šetřením v rámci ČR. Respondenti vesměs vnímají podporu kultury z NPO pozitivně a reflektují, že do kultury aktuálně proudí nebývalé množství finančních prostředků. Představitelé kulturního sektoru včetně úředníků a politiků však zároveň vyjadřují obavu z toho, co nastane po skončení této finanční injekce. Většina respondentů vnímá nutnost adekvátně reagovat a měnit systém podpory kultury ze strany úřadů.

ZÁKLADNÍ RÁMEC DOPORUČENÍ

Výstupy projektu shromáždily řadu podnětů a inspirací pro vytváření a nastavování cílů a podmínek podpůrných programů. Naším cílem bylo rovněž formulovat doporučení pro podporu kulturních organizací, kulturních projektů a umělců, která by mohla být využita pro nové programové období Fondů EHP a Norska a pro programy podpory na úrovni zúčastněných zemí.

V této souvislosti je nutné konstatovat, že zmapované příklady programů jsou vesměs programy novými, mnohdy pilotního charakteru, které ještě nejsou dostatečně evaluovány. To se týká i programů podpory v rámci národních plánů obnovy. Proto je nezbytné se v průběhu jejich realizace a po jejich skončení soustředit na jejich vyhodnocení.

Nicméně některá témata a principy podpory jsou již etablovaná a přinášejí své výsledky. To se týká např. priorit a principů podpory výzev programu Evropské unie Kreativní Evropa, ale i dalších programů na národních úrovních.

Průřezová témata

Výzvy mohou kromě svých hlavních priorit zahrnovat i [průřezová témata](#) po vzoru např. výzev na podporu Projektů evropské spolupráce v rámci programu Kreativní Evropa. Podmínkou návrhů projektů je zohlednění průřezových témat inkluze, rozmanitosti, rovnosti mužů a žen, životního prostředí a boje proti změnám klimatu. Výzvy programu [Culture Moves Europe](#) potom obsahují velmi specifické podmínky pro cestování.

Status umělce

K řešení statusu umělce může přispět důsledné zahrnutí principu férového odměňování do všech nových výzev. Vzorem může být [příklad z Rakouska](#), kde spolková vláda spravedlivé odměňování učinila kritériem způsobilosti ve všech nových výzvách na podporu umění a kultury. Členové poradních orgánů a hodnotících komisí jsou při posuzování žádostí nabádáni k zohledňování minimálních odměn. Federální vláda rovněž zajistila právní poradenství týkající se prezentace honorářových doporučení na internetových stránkách zastřešujících a dalších relevantních subjektů informujících žadatele. Tento princip chce zavést i [Ministerstvo kultury v České republice a podobným směrem uvažuje i Evropská komise](#).

Významnou roli nejen při řešení statusu umělce mají oborové a profesní asociace a sítě. Proto by mělo být systémově podporováno budování jejich kapacit a činnosti, které směřují ke zvýšení odolnosti a efektivitě členů.

Na významu nabývá rovněž zvyšování kompetencí a dovedností prostřednictvím programů zaměřených na vzdělávání včetně tématu kreativního učení.

Sociální inkluze a rozmanitost, dostupnost a přístupnost kultury

Výraznou krizí dnešní doby je vysoká polarizace společnosti a vzrůstající sociální nerovnost.

Proto je žádoucí zaměřit se na podporu a zlepšení situace kulturních organizací, umělců a kulturních pracovníků nejen ve velkých aglomeracích, ale i v regionech s nízkou úrovní kulturní infrastruktury s cílem zvýšit dostupnost umění pro širokou veřejnost, a tím posilovat evropské demokratické hodnoty. Inspirací může být opět důraz na inkluzi nastolený v rámci priorit výzev programu Kreativní Evropa Kultura na podporu Projektů evropské spolupráce. Díky této prioritě narůstá počet podpořených projektů zaměřených např. na realizaci kulturních projektů v odloučených a venkovských lokalitách mimo hlavní sídelní centra a na zapojování místních obyvatel.

Nové technologie a inovace

Další výzvou, které je nutné i v oblasti kultury čelit, je bleskový rozvoj nových technologií. Je proto potřeba podporovat připravenost kulturního sektoru využít možností nových technologií pro produkci a distribuci produktů a služeb, mezisektorovou spolupráci a inovaci. Velkou otázkou je potom umělá inteligence, která může výrazně narušit dosavadní vzorce kreativních činností a nakládání s autorskými právy.

Je zřejmé, že existuje celá řada dalších témat a možných opatření a že při revizi či vytváření nových programů podpory je vždy nutné přihlížet ke kulturněpolitické situaci a potřebám v dané zemi či daném místě.

Nastavení podpory je v současné době velmi obtížná a zodpovědná práce. Pokud chceme zvýšit prestiž kultury ve společnosti, je zásadní vytvářet transparentní, přístupné a otevřené investiční modely.

DOPADY PANDEMIE NA KULTURNÍ SEKTOR

Zaměření a metodologie

Cílem mapování dopadů pandemie covidu-19 bylo poskytnout přehled výsledků studií a zjištění, ke kterým vybrané studie docházejí, případně odhalit rozdílnosti a podobnosti v dopadech pandemie na různé sektory kulturních a kreativních odvětví, na umělce a také jak se s pandemií vypořádali jednotliví hráči a jaká nabízejí doporučení pro vypořádání se s krizemi podobného charakteru.

Při tvorbě této zprávy autoři vycházeli z desk research a snažili se postihnout komplexnost evropského kontextu. Výsledky zahrnují závěry ze studií vydaných v rámci Evropy. I přes tuto snahu jsou zde však určitá omezení vycházející především z jazykové bariéry, neboť některé relevantní zprávy a informace byly k dispozici pouze v národních jazycích. Zahrnuty tak byly studie vydané v anglickém a českém jazyce.

Mapované studie byly vydané v období od roku 2020 do roku 2022 a zabývají se jak postavením uměleckých a tvůrčích pracovníků na volné noze a kulturními organizacemi, tak i kulturním sektorem jako celkem.

Témata, výzvy a doporučení vycházející z mapovaných dokumentů autoři strukturovali do dvou hlavních oblastí: umělci a tvůrčí pracovníci a organizace. V těchto dvou kategoriích jsou reflektována témata, která se v mapovaných studiích vyskytují nejčastěji.

Dopady pandemie na umělce a kulturní pracovníky

Pandemická situace měla výrazný dopad na umělce a tvůrčí pracovníky, tento dopad byl nerovnoměrný od výrazného negativního dopadu pro umělce a tvůrčí pracovníky v oblasti scénických umění až po mírně pozitivní pro umělce v oblasti výtvarného umění. Hlavní témata, která z výzkumné aktivity mapování na úrovni jednotlivců vycházejí, jsou:

- zdůraznění nerovností, nejistot a zranitelnosti v KKO,
- nestandardní pracovní podmínky umělců a tvůrčích pracovníků,
- potřeba cílené finanční podpory během krizových období,
- status umělce,
- důležitost sdružení umělců a asociací.

Zdůraznění nerovností, nejistot a zranitelnosti v KKO

Pandemie odhalila slabiny v legislativním a finančním systému kulturního odvětví. Analýzy ukázaly na stávající nerovnosti, nejistoty a zranitelnost jednotlivců v tomto oboru. Tato situace měla výrazný dopad na průběh pandemie a zdůraznila nutnost evropské reakce na problém. Ztráty pracovních míst se nedotkly všech demografických skupin stejným způsobem a pandemie zvýraznila potřebu zásadních, možná až revolučních změn v přístupu k práci a pracovní síle v kulturním sektoru.

V roce 2019 bylo v oblasti kulturních a kreativních odvětví v EU27 32 % samostatně výdělečně činných pracovníků, což je více než dvojnásobné číslo ve srovnání s 14 % celkového podílu pracovní síly ve všech sektorech. Zaměstnanci v těchto oblastech často čelí řetězení smluv na dobu určitou a mají relativně nízké příjmy ve srovnání s jinými obory. Umělci a kreativci se často setkávají s požadavkem na dodatečnou práci nebo s očekáváním práce bez odpovídající odměny. Mnoho z nich si zajišťuje vedlejší zaměstnání, které jim poskytuje určitou míru sociální jistoty, ale zároveň omezuje čas věnovaný uměleckým nebo tvůrčím aktivitám. Tato vedlejší práce může být buď v rámci kulturních a kreativních odvětví, nebo mimo ně. Kromě toho absence kolektivního vyjednávání v této oblasti přináší nejisté zaměstnání, nízké příjmy a omezenou sociální ochranu, s důrazem převážně na zaměstnance, nikoli na nezávislé pracovníky. Pro některé skupiny umělců a tvůrčích pracovníků, zejména pro ženy, mladé lidi a osoby se zdravotním postižením, existuje vyšší pravděpodobnost, že se ocitnou v nejistých pracovních podmínkách.

Řada mapovaných studií zdůrazňuje, že svobodná povolání a osoby samostatně výdělečně činné tvoří významnou část kulturního odvětví a že cílená finanční podpora během krize byla nezbytná pro zajištění stability tohoto odvětví. Tato zjištění zdůrazňují fakt, že je nutné lépe pochopit zásadní roli, kterou pracovníci na volné noze hrají v kulturních odvětvích. Tato odvětví jsou svébytná a unikátní, a proto je pro legislativce obzvláště náročné je pochopit a podpořit během pandemie. Kulturní odvětví je budováno zdola nahoru a ven, a proto strategie financování tzv. trickle-down nebo nouzové podpory nikdy plně neproniknou do složitých kulturních ekosystémů nebo nedosáhnou na části, které skutečně udržují jádro sektoru. Mapované studie tak poukázaly na potřebu mnohem důkladněji identifikovat nezávislé kulturní pracovníky, aby bylo možné přesněji zmapovat toto odvětví a pochopit jeho složitou infrastrukturu.

Nestandardní pracovní podmínky umělců a tvůrčích pracovníků

Nestandardní pracovní podmínky mnoha umělců a tvůrčích pracovníků, kteří mají často omezenější přístup k sociálním dávkám a dalším výhodám ve srovnání s lidmi ve stálém zaměstnání, se v důsledku pandemie ještě zhoršily. Zatímco zaměstnanci dostávají čistý plat po odečtení daní a sociálních odvodů, nezávislí umělci vydávají faktury za hrubý honorář a sami jsou odpovědní za úhradu daní a sociálních odvodů. To může pro nezávislé umělce a tvůrčí pracovníky představovat finanční zátěž.

V některých členských státech (AT, BE, BG, HR, EE, FI, FR, DE, HU, LV, LT, NL) existují speciální zákony a programy pro nezávislé umělce. Tyto předpisy však mohou být komplikované, zvláště pro umělce s nízkými příjmy, kteří mohou mít potíže s placením měsíčních sociálních odvodů. Přestože speciální legislativa poskytuje umělcům lepší sociální zabezpečení, v některých zemích jsou opatření pouze částečně implementována, a ne vždy dostatečně uznávají specifickou situaci umělců.

Nedávné a aktuální evropské iniciativy, jako je podpora kolektivních smluv, mohou přispět ke zlepšení pracovních podmínek umělců. Je však důležité uznat, že tyto iniciativy jsou součástí širšího politického rámce, který zahrnuje oblasti, jako jsou hospodářská soutěž, vnitřní trh, sociální politika a základní práva. Vzhledem k rozsahu problémů, s nimiž se umělci potýkají, nelze očekávat, že evropské úsilí samo o sobě vyřeší všechny výzvy.

Studie Social Security and the Status of the Artist naznačuje, že evropský rámec pro pracovní podmínky v KKO by mohl být komplexním, holistickým a koherentním nástrojem politiky. Tento rámec by měl pomoci nastavit minimální standardy a řešit strukturální nedostatky a nerovnosti v tomto odvětví. Také by měl přispět k udržitelnosti KKO po skončení pandemie prostřednictvím dlouhodobých opatření a okamžitých iniciativ, jako je zlepšení přístupu k financování a administrativní podpoře.

V roce 2021 vydala Evropská komise [pokyny pro aplikaci právních předpisů EU](#) v oblasti hospodářské soutěže v souvislosti s kolektivními smlouvami o pracovních podmínkách pro osoby samostatně výdělečně činné. Cílem této iniciativy je jasně definovat oblast působnosti právních předpisů EU v oblasti hospodářské soutěže a zlepšit pracovní podmínky prostřednictvím kolektivního vyjednávání. Pokyny stanovují zásady pro hodnocení dohod mezi podniky, rozhodnutí sdružení podniků a dohod, které vznikají v rámci kolektivního vyjednávání mezi nezávislými pracovníky bez zaměstnanců a jedním či více podniky ohledně jejich pracovních podmínek. I když nezávislí pracovníci pracují na vlastní účet, jsou v rámci článku 101 SFEU považováni za podnikatele, neboť na trhu poskytují své služby za odměnu jako samostatné subjekty.

Někteří samostatně výdělečně činní pracovníci čelí obtížím při ovlivňování svých pracovních podmínek, zejména ti, kteří pracují nezávisle a živí se vlastní prací. Mohou mít problémy s nedostatkem úplné nezávislosti nebo nedostatečnou vyjednávací silou. Tato situace je ovlivněna vývojem na trhu práce, jako je trend směřující k subdodavatelství a externímu outsourcingu v oblasti obchodních a osobních služeb, stejně jako digitalizací výrobních procesů a růstem online ekonomiky. Pro tyto samostatně výdělečné pracovníky mohou být kolektivní jednání významným nástrojem ke zlepšení jejich pracovních podmínek.

Potřeba cílené finanční podpory během krizových období

Řada mapovaných studií zdůrazňuje nutnost, aby národní a místní vlády v případě vzniku zdravotní nebo jiné krize sjednotily a sdělily všem kulturním organizacím jasné pokyny týkající se veřejného zdraví a bezpečnosti. Vzhledem k tomu, že osoby na volné noze a osoby samostatně výdělečně činné představují značnou část kulturního sektoru, byla cílená finanční podpora během krize klíčová pro zajištění stability tohoto odvětví.

Mapované studie často zdůrazňovaly nedostatečnou cílenou finanční podporu jako klíčovou překážku pro inovace a další rozvoj. Jednou z navrhovaných strategií pro řešení této situace je strukturální podpora inovací, tedy státní finanční pomoc, která není zaměřena pouze na konkrétní projekty, ale na inovativní snahy.

Status umělce

Status umělce je komplexní otázkou, která zahrnuje mnoho institucionálních, ekonomických a právních aspektů. V této oblasti je důležitým referenčním bodem [Doporučení UNESCO z roku 1980](#) týkající se postavení umělce. Mnoho organizací v KKO usiluje o posílení právního a společenského postavení umělců. Zákony členských států, které umělcům přiznávají status a uznání, mohou formalizovat jejich postavení jako profesionálů a ocenit jedinečnost jejich práce. Strategie se mezi zeměmi EU liší, přičemž v některých zemích nejsou taková opatření vůbec přijata. Nejkomplexnější zákony zahrnují řadu praktických předpisů a opatření, které řeší problémy a obtíže, s nimiž se umělci potýkají.

Zatímco právní předpisy, které se zaměřují na postavení umělce, mohou být užitečné, některé zainteresované strany tvrdí, že takové zákony nejsou vždy nejlepší cestou k řešení problémů, které umělci zažívají. Prokázat, že umělecká tvorba je jejich povoláním, může být pro umělce velmi náročné.

Více definic „umělce“ v Evropě může komplikovat jednotné uznání pracovního statusu umělců. Jasně definovaný status umělce může hrát klíčovou roli při poskytování podpory, uznání a ochrany jednotlivcům pracujícím v KKO. Dobře stanovený a uznávaný status umělce může přinést několik výhod, jako jsou právní uznání a ochrana, sociální a ekonomická podpora, uznání kulturního přínosu, profesní rozvoj, spravedlivé odměny, zastupování a kolektivní vyjednávání, přístup k pracovním příležitostem a mezinárodní mobilita.

Jinými slovy, jasně definovaný status umělce přispívá k jejich profesnímu, ekonomickému a sociálnímu blahobytu tím, že řeší specifické výzvy a potřeby spojené s tvůrčí kariérou. Vytváří prostředí, ve kterém mohou umělci prosperovat, smysluplně přispívat společnosti a obohacovat kulturní scénu. Právě pandemie působila jako katalyzátor již existující debaty o statusu umělce. Některé země, jako Česká republika a Španělsko, si stanovily cíl řešit tuto problematiku a zavést status umělce v nadcházejících letech.

Význam profesních uměleckých sdružení a asociací

Sítě, sdružení umělců a asociace jsou úzce spjaté s otázkou statusu umělce a sehrály zásadní roli během pandemie i v následném období. Tyto organizace jsou klíčové v prosazování zájmů umělců. Chybějící jednotný hlas v KKO je často označován za slabou stránku, přičemž pandemie podtrhla důležitost jednotného vystupování sítí, sdružení a asociací zastupujících zájmy umělců. Tyto organizace se snaží vytvářet a posilovat právní rámce, které chrání práva umělců včetně duševního vlastnictví, spravedlivého odměňování a pracovních podmínek. Asociace poskytují poradenství v oblasti spravedlivých smluvních postupů a pomáhají umělcům porozumět svým právům, vyjednávat lepší podmínky a chránit své duševní vlastnictví.

Sdružení prosazují změny politik, které rozšiřují sociální zabezpečení na umělce fungující jako OSVČ a uznávají jejich specifické pracovní struktury a potřebu důstojného finančního ohodnocení. Zajištění spravedlivé odměny za práci umělců je hlavním cílem mnoha sdružení, která usilují o minimální mzdové standardy, spravedlivé platební podmínky a právo na odměnu nebo autorský honorář za tvorbu.

Další klíčovou oblastí je boj proti diskriminaci v KKO, včetně snah odstranit genderovou, rasovou a další formy diskriminace a podporovat inkluzi a rozmanitost v uměleckém prostředí.

Sítě a asociace, které vznikly během pandemie, mají zásadní roli při podpoře kulturního sektoru. Tyto sítě mohou budovat dlouhodobou odolnost prostřednictvím kolegiality a solidarity, což podporuje kolektivní vedení. Mezisektorová spolupráce umožňuje organizacím vytvářet propojené sítě s komunitami nezávislých umělců a poskytovat podporu v oblasti financí, poradenství, stipendií a zakázek.

Sdružení dávají umělcům kolektivní hlas a umožňují se zapojit do kolektivního vyjednávání se zaměstnavateli, organizátory akcí, institucemi a veřejnou správou. Společné vyjednávání

pomáhá umělcům vyrovnat mocenskou nerovnováhu a dosáhnout výhodnějších podmínek v odměňování, pracovních podmínkách a smluvních dohodách. Asociace se účastní lobbistických aktivit, které ovlivňují veřejnou politiku, a tak přispívají k udržitelnosti uměleckých postupů.

Klíčovou úlohou sdružení je stanovování a udržování profesních standardů v umělecké komunitě, včetně etických zásad, osvědčených postupů a obhajoby standardů zvyšujících status umělců a jejich práce. V globalizovaném světě se asociace také zapojují do mezinárodní advokacie, která zahrnuje spolupráci s partnery v jiných zemích, účast na kulturních výměnných programech a prosazování politik usnadňujících přeshraniční spolupráci umělců.

Dopady pandemie na kulturní organizace

Pandemie covidu-19 měla značný dopad na kulturní organizace a celý kulturní sektor. Finanční ztráty byly zřejmé kvůli sníženému prodeji vstupenek, sponzorství a dalších zdrojů, což ohrožovalo existenci menších nebo nezávislých organizací. Kreativní procesy byly omezeny kvůli uzávěrám nebo bezpečnostním opatřením, což vedlo k odkladům nebo zrušením projektů. Některé organizace přešly do digitálního prostředí, což přineslo nové výzvy a příležitosti.

Omezení pohybu a sociálních kontaktů narušilo komunitní interakce, což pro kulturní organizace znamenalo problémy v budování komunit a angažování publika. Sociální dopady zahrnovaly ztrátu pracovních míst a negativní vliv na duševní zdraví umělců a pracovníků v kulturním sektoru.

Některé země poskytly vládní pomoc a granty ke zmírnění finančních dopadů na kulturní organizace. V této nejisté době se kulturní organizace snažily posílit svou odolnost a adaptabilitu. Virtuální zážitky se staly novým způsobem udržení kontaktu s publikem. Překonání výzev vyžaduje kombinaci vládní podpory, digitální inovace, komunitní angažovanosti a strategií pro budoucnost, které zohledňují novou realitu a příležitosti.

Kulturní a kreativní sektor byl jedním z prvních, který musel zavřít své prostory, a jedním z posledních, který se znovu otevřel. Mnoho aktivit, včetně divadel, živé hudby, festivalů, kin a muzeí, je závislých na živých vystoupeních a setkáních, a proto byly těmito omezeními obzvláště silně postiženy.

Na následujících řádcích jsou uvedena hlavní témata a zjištění vycházející z mapování studií na úrovni organizací a celého sektoru. Mezi tato témata patří:

- narušení tradičních tržních a obchodních ekosystémů a zároveň akcelerace inovací,
- nekonzistentní a nerovnoměrné reakční kapacity,
- reaktivní a proaktivní přístup kulturních organizací během krize,
- podpora z veřejných zdrojů jako klíčový nástroj pomoci,
- budování odolnějších a silnějších KKO,

- zaměření na inkluzi a rozmanitost.

Narušení tradičních tržních a obchodních ekosystémů a zároveň akcelerace inovací Covid-19 narušil tradiční tržní a obchodní ekosystémy, ale také urychlil inovace. Zajímavé je, že k urychlení inovací nedošlo kvůli tomu, že by organizace chtěly inovovat, ale protože se musely vypořádat s negativními důsledky pandemie. Tato jedinečná krize změnila myšlení a otevřela nové obchodní příležitosti, o kterých se za normálních okolností neuvažovalo. Například digitalizace byla obzvláště výrazná v audiovizuálním průmyslu. Popularita tradičních poskytovatelů placené televize klesá, zatímco streamovací služby rostou, což mění celý hodnotový řetězec. Pandemie také přinesla inovativní digitální vzorce produkce, distribuce a spotřeby v dalších KKO. Tento trend by mohl vést k novým obchodním modelům ve středně- až dlouhodobém horizontu.

V důsledku pandemie umělecké a kulturní organizace přehodnocují své vztahy se zaměstnanci, smluvními pracovníky a publikem, stejně jako svou roli v komunitách a své obchodní a finanční modely. Pandemie odhalila systémové nedostatky, včetně nekonzistentních a nerovnoměrných reakčních kapacit napříč sektory. Malé a střední instituce a podniky se v této mimořádné situaci snažily přizpůsobit a potřebovaly podporu pro osvojování dovedností a zdrojů. Bez dostatečných opatření a finanční pomoci může mít covid-19 trvalé důsledky, jako je snížená provozní kapacita, což by dále negativně ovlivnilo obchodní modely, budoucnost KKO a přístup ke kultuře. Důsledky by mohly zahrnovat omezení kulturních aktivit, a tím ovlivnit kvalitu života komunit, kterým tyto instituce slouží.

Nekonzistentní a nerovnoměrné reakční kapacity

Pandemie covidu-19 způsobila v kulturním sektoru mimořádné otřesy, které donutily kulturní organizace po celém světě přizpůsobit se neprobádaným situacím a projevit odolnost a inovativnost. Tyto instituce rychle přijaly řadu strategií, aby pokračovaly ve své činnosti a zůstaly ve spojení s publikem během období uzávěr. Kulturní sektor se přizpůbil prostřednictvím rychlé digitální transformace, rozvoje hybridních modelů a komunitně zaměřených iniciativ, čímž prokázal pozoruhodnou přizpůsobivost.

Flexibilita a přizpůsobivost spolu s digitálními dovednostmi kulturních organizací tvořily základ odolnosti vůči pandemii. Navzdory úspěchu některých institucí a odvětví v adaptaci, některé organizace nebyly na rychlé přizpůsobení se pandemii dostatečně připravené. Řada organizací čelila větším obtížím než jiné, zejména ty, které nebyly schopné plně využívat digitální technologie (kvůli nízké technologické vyspělosti nebo omezeným zdrojům) a neměly dostatečné technické a technologické zázemí pro online poskytování svých produktů.

Malé a střední instituce a podniky se během mimořádné situace snažily přizpůsobit, nicméně potřebovaly podporu, aby získaly potřebné dovednosti a zdroje. Bez dostatečných opatření a finanční pomoci by měly dopady pandemie covidu-19 značný vliv na jejich provozní kapacity. To by mohlo negativně ovlivnit obchodní modely, budoucnost KKO, přístup ke kultuře a nabídku kulturních možností, což by mohlo mít v konečném důsledku dopad na prosperitu komunit, kterým tyto instituce slouží.

Reaktivní a proaktivní přístup kulturních organizací během krize

V krizovém období se ukazují dva hlavní přístupy: reaktivní a proaktivní strategie. Podle mapovaných studií většina strategií v kulturním sektoru byla reaktivních. Proaktivní strategie

zatím nebylo možné zavést kvůli nepředvídatelnému rozsahu a dopadu této pandemie. Analýza shromážděných dat ukazuje, že dominantním trendem bylo částečné nebo úplné zastavení živých akcí a přechod do online prostředí, který přinesl nové pracovní možnosti pro kreativní pracovníky, tvůrce a uživatele. To vedlo k výraznému poklesu zaměstnanosti v kreativním sektoru, zejména mezi nezávislými pracovníky a samostatně výdělečně činnými jedinci. Studie také poukazují na závažný nedostatek konzistentní a rovnoměrné reakce mezi různými odvětvími během pandemie.

V období let 2020–2022 byly získány klíčové mezinárodní zkušenosti a poznatky o účinných přístupech k vedení a obchodní strategii během krize. Tyto poznatky se vztahují na velké i malé kulturní organizace. Malé organizace prokázaly neformální flexibilitu a všestrannost, což jim pomohlo lépe se vyrovnat s turbulentními situacemi pandemie ve srovnání s většími institucemi. Větší instituce, s oddělenou strukturou, se potýkaly s problémy při přizpůsobování se nejistotě a přerušování činnosti.

Stále více se ukazuje, že tradiční přístupy k vedení založené na hierarchii nejsou vhodné v obdobích rychlých, nestabilních a nepředvídatelných změn. V oblasti vedení, zejména v kulturním a kreativním sektoru, se nezdá, že by se organizace vracely k tradičním způsobům reakce na výzvy pandemie. Nicméně je zde křehká rovnováha v otázkách managementu, s tendencí k návratu k obvyklým způsobům práce místo inovativních přístupů ve vedení.

Pandemie také zvýraznila otázky týkající se práce, včetně jejího významu, způsobu a místa vykonávání a odměňování. Třetina pracovní síly v tomto sektoru nepracuje jako zaměstnanci na plný úvazek, ale jako nezávislí, smluvní nebo samostatně výděleční pracovníci. Sektor tak musí aktivně přistupovat a přijmout profesionální a etickou odpovědnost za tyto důležité pracovníky prostřednictvím podpůrných a angažovaných přístupů.

Podpora z veřejných zdrojů jako klíčový nástroj pomoci

Finanční podpora kulturních organizací během a po pandemii byla klíčová pro udržení živého kulturního prostředí. Vlády po celém světě zavedly různé finanční opatření ke zmírnění ekonomického dopadu na kulturní organizace. Jedním z běžných přístupů bylo vytvoření krizových fondů pro umění a kulturu, které poskytly okamžitou pomoc umělcům, výkonným umělcům a kulturním institucím, které se ocitly ve finanční tísní kvůli rušení akcí a uzavírání prostor. Finanční balíčky často zahrnovaly granty, dotace a nízkouročené půjčky přizpůsobené specifickým potřebám kulturních subjektů.

Kromě přímé finanční podpory zavedly některé vlády daňové pobídky a úlevy, aby ulehčily kulturním organizacím finanční zátěž. Tato opatření měla za cíl povzbudit filantropické dary, podpořit partnerství se soukromým sektorem a posílit kolektivní odpovědnost za kulturní ekosystém. Daňové úlevy motivovaly jednotlivce a podniky k příspěvkům na kulturní sektor, přičemž nabízely finanční pobídky.

Jak pandemie postupovala, spolupráce mezi vládami, kulturními organizacemi a soukromým sektorem se stala klíčovou pro vypracování účinných podpůrných mechanismů. Vlády také zavedly programy mzdové podpory, které pomohly kulturním organizacím udržet zaměstnance během omezeného provozu. Cílem těchto iniciativ bylo zabránit velkým ztrátám pracovních míst a uznat hodnotu kvalifikovaných odborníků a jejich role při udržování

kulturního života. Mzdové dotace pomohly překlenout finanční propast pro kulturní pracovníky a organizace, což jim umožnilo zvládnout nejistotu způsobenou pandemií.

V pohledu za hranice bezprostřední krize se diskuze zaměřily na obnovu kulturního sektoru po pandemii. Vlády a zainteresované strany uznaly potřebu dlouhodobých strategií pro obnovu a posílení kulturního ekosystému. Investice do digitální infrastruktury, online platforem a inovativních technologií se staly zásadními pro kulturní organizace, aby se přizpůsobily měnícím se preferencím publika a orientovaly se v nové realitě.

Finanční podpora po pandemii byla zaměřena na posílení odolnosti a udržitelnosti kulturních organizací. Iniciativy zahrnovaly granty na digitalizaci, programy budování kapacit a podporu spolupráce, což povzbudilo kulturní subjekty k hledání nových zdrojů příjmů a diverzifikaci nabídky. Vlády sehrály klíčovou roli v usnadňování přechodu na digitálně orientované kulturní prostředí, aby organizace mohly prosperovat ve stále více digitalizovaném světě.

Řada mapovaných studií se shoduje na tom, že podpora z veřejných zdrojů zůstává klíčovým nástrojem pomoci a je považována za nejefektivnější formu podpory.

Budování odolnějších a silnějších KKO

Pandemie přinesla několik klíčových lekcí týkajících se zvyšování udržitelnosti a odolnosti kulturních institucí. Jedním z nejdůležitějších zjištění je potřeba přizpůsobit se vysoce proměnlivým finančním podmínkám a vypracovat strategie pro využívání digitálních technologií a zvyšování digitálních schopností organizací, což jim poskytne výhodu při řešení pandemie. Trvalé propojení mezi digitálními technologiemi a organizačními dovednostmi těchto institucí zůstává klíčové i po skončení pandemie. Je nutné se zaměřit na rozvoj digitálních zdrojů, které respektují autorská práva, včetně usnadnění jejich používání prostřednictvím licencí v oblasti materiálů pro vzdělávání a výzkum. Tím lze snížit škody způsobené pirátstvím během krizí, podpořit místní průmysl a zároveň chránit práva tvůrců.

Na základě mapovaných studií se ukázalo, že aspekty, které jsou zásadní pro budování odolnosti, se liší v různých sektorech:

- Podpora zřizovatele byla zásadní zejména v oblasti výtvarného umění ve srovnání s ostatními sektory, zatímco v hudebním sektoru byla tato podpora minimální.
- Podpora publika je klíčová zejména v hudbě, multioborových organizacích a divadlech.
- Flexibilita organizace je důležitá pro všechny sektory, ale ukázala se jako zásadní zejména pro divadelní a výtvarné obory.
- Otevřenost ke změnám je zásadní zejména pro výtvarné umění a multioborové organizace.
- Vládní podpora hrála klíčovou roli hlavně v hudebním a divadelním sektoru, zatímco pro výtvarný sektor představovala vládní podpora spíše zanedbatelný faktor pro překonání krize. Finanční rezerva byla klíčová zejména v hudebním sektoru.

Zaměření na inkluzi a rozmanitost

Jedním z výrazných rysů postpandemické obnovy kulturního sektoru bylo zaměření na inkluzi a diverzitu. Kulturní sektor si uvědomuje nerovnoměrný dopad krize na marginalizované skupiny a aktivně pracuje na vytváření inkluzivnějších prostor a aktivit. Snahy o posílení hlasů nedostatečně zastoupených skupin, důraz na různé perspektivy a řešení systémových nerovností se staly zásadní součástí poslání mnoha kulturních institucí.

Zaměření na inkluzi a rozmanitost v rámci budování odolnějšího a silnějšího sektoru prokazuje i fakt, že jsou tyto aspekty silně zastoupené v Národních plánech obnovy, jimž se více věnujeme v následující části zprávy. Rámec Evropské unie Recovery and Resilience Facility, jenž podporuje aktivity v rámci NPO, uznává, že některé komunity mohly být pandemií zasaženy nepřiměřeně, a proto vyzývá kulturní organizace, aby realizovaly iniciativy, které podporují dostupnost a zapojují nedostatečně pokryté skupiny obyvatel. Tento závazek k inkluzi nejen zvyšuje sociální dopad kulturních aktivit, ale také přispívá k celkové odolnosti odvětví.

MODELOVÉ ZMĚNY PROGRAMŮ VEŘEJNÉ PODPORY KULTURY

Zaměření a metodologie

Výzkum se soustředil na změny aktérů – donátorů v programech podpory KKO v souvislosti s proběhlou pandemií covidu-19 a částečně rovněž zachytil nově vzniklé strategie. Výzkum byl omezen na prostor Evropy a Kanady a byl rozdělen na unijní úroveň, národní úroveň vybraných zemí a úroveň ČR. V případě úrovně ČR výzkum proběhl v období červen 2023 až únor 2024.

Výzkum byl rozvržen do třech okruhů:

Mapování a analýza programů

Kvalitativní výzkum probíhal formou analýzy sekundárních dat. V rámci mapování byly vybrány ty z programů, které nejvíce signifikují určitou změnu paradigmatu. Programy Evropské komise byly v navazující fázi dále rozpracovány a detailněji specifikovány. Jako zvláštní addendum byly zpracovány programy a výzvy Národních plánů obnovy v evropském prostoru. Výzkum probíhal v období roku 2022 až prvního čtvrtletí roku 2023.

Dotazníkové šetření

Dotazníkové šetření bylo zacílené na správce rozpočtů pro podporu kultury na úrovni krajů a větších měst České republiky a obsahovalo sedm tematických okruhů a kombinaci uzavřených a otevřených odpovědí. Uskutečnilo se v termínu červen až srpen 2023. Bylo osloveno 15 magistrátů větších měst a krajské úřady, celkem 38 úřadů. Návratnost dotazníku dosáhla cca 26 %.

Cílem bylo zjistit, jaké změny nastaly, nastávají či nastanou v souvislosti s minulými i současnými krizemi (covid-19, energetická, válečná, finanční) na úrovni samosprávných orgánů. Dotazníkové šetření se uskutečnilo v termínu červen až srpen 2023.

Rozhovory se stakeholdery

Rozhovory s vybranými aktéry byly realizovány jak v ČR, tak v jednom případě v Norsku. V ČR bylo realizováno celkem pět polostrukturovaných rozhovorů s vybranými politickými představiteli krajů a měst, a to v období od září 2023 do února 2024. Jádrem rozhovorů byly otázky položené v rámci dotazníkového šetření, byly však rozšířeny o další oblasti, jako je zacílení a specifika místních kulturních strategií či dotačních titulů.

V Norsku se jednalo o jeden polostrukturovaný rozhovor s Haakonem Bekeng-Flemmen z Arts and Culture Norway (Oddělení kulturních analýz). Rozhovor se uskutečnil online v srpnu 2023.

Rozhovor se zaměřil na projekt, který byl zadán Radě pro umění a Norskému filmovému institutu norským ministerstvem kultury. Jeho cílem bylo provést analýzu dopadu covidu-19 na kulturní sektor v Norsku a navrhnout opatření k posílení tohoto sektoru. Projekt byl spuštěn v zimě 2021 a dokončen v dubnu 2022, kdy byla ministerstvu předložena zpráva [Sterkere tilbake. Pandemiens konsekvenser for kultursektoren og mulige virkemidler for gjenoppbygging](#) (Zpět silnější. Dopad pandemie na kulturní odvětví a možná opatření pro

obnovu), která shrnuje hlavní poznatky projektu. V rámci rozhovoru byl kladen důraz právě na opatření k posílení kulturního sektoru a jak s nimi bude v budoucnu zacházeno.

Výstupy na základě mapování jednotlivých programů jsou rozděleny do čtyř úrovní.

První část tvoří programy na úrovni celé Evropské unie, druhou programy vytvořené v rámci Národních plánů obnovy, třetí úroveň jednotlivých zemí v Evropě a čtvrtá část potom úroveň ČR. Všechny odkazují k tématům, která jsou společná celému tzv. globálnímu severu.

Evropská úroveň

Celoevropská úroveň podpory kultury byla zkoumána především s důrazem na nová témata ve výzvách [programu Evropské unie Kreativní Evropa](#).

Kreativní Evropa je program Evropské unie na podporu KKO (scénická umění, výtvarné umění, literatura, hudba, film, televize, herní průmysl, kulturní dědictví ad.). Program každý rok nabízí více než dvacítku výzev pro financování kulturních a kreativních projektů. Každá grantová výzva má své specifické cíle a priority. Výzvy jsou rovněž v souladu s cíli [Nové evropské agendy pro kulturu](#) z roku 2018 a Pracovního plánu pro kulturu. Některé výzvy ovlivňují i iniciativy Evropského parlamentu.

Pracovní plán pro kulturu na období 2023–2026 přijala [Usnesením Rada ministrů kultury EU](#) 29. listopadu 2022. Plán stanovuje priority pro řešení hlavních výzev, kterým KKO čelí, a odpovídající opatření k jejich řešení. Jeho provádění zahrnuje úzkou spolupráci mezi členskými státy, Komisí a předsednictvím Rady.

Program Kreativní Evropa se skládá ze tří částí:

- Kultura (podpora projektů z oblasti KKO kromě audiovizí),
- MEDIA (podpora evropské kinematografie a audiovizuálního průmyslu),
- Mezioborová část (podpora inovativních projektů propojujících kulturu, umění a technologie a podpora zpravodajských médií a mediální výchovy).

Kromě tří částí podpory program zahrnuje i množství iniciativ, mezi které patří např. Evropské hlavní město kultury (EHMK), ceny (kulturní dědictví, architektura, hudba, literatura), Označení Evropské dědictví (EHL), [Nový evropský Bauhaus](#).

Kromě programu Kreativní Evropa podporuje Evropská komise projekty s kulturním rozměrem i v řadě dalších programů primárně zaměřených na jiné oblasti, jakými jsou např. vzdělávání (Erasmus+) a výzkum (Horizont Evropa). Kultura je podporována i prostřednictvím Fondů EU, jejichž programy se připravují na národních úrovních. I zde jsou v základních parametrech reflektovány výzvy současného stavu kulturních a kreativních odvětví.

Program Kreativní Evropa zahrnuje velké množství témat a snaží se postihnout trendy a měnící se prostředí ovlivňující rozvoj KKO. Vzhledem k danému rozpočtu však program nemůže zásadně ovlivnit rozvoj a směřování kultury a kreativity v Evropě. Proto je třeba jeho

dílčí programy/akce a nastavení jejich cílů a podmínek vnímat spíše jako pilotní/modelové příklady a vzory pro přijímání opatření i na národních úrovních evropských zemí.

V minulém programovacím období (2014–2020) se např. velmi osvědčilo a rozšířilo se i na úroveň národních a dalších programů téma práce s publikem. V současném období program hledá cesty, jak ovlivnit a podnítit kulturní a kreativní sektor k zájmu a dodržování pravidel ekologické udržitelnosti, inkluze a rovnosti pohlaví.

Ekologická udržitelnost

Do tématu ekologické udržitelnosti např. spadají i velmi konkrétní podmínky stanovené pro cestování v rámci programu [Culture Moves Europe](#) nebo podmínka strategického uvažování o ekologické udržitelnosti v rámci všech Projektů evropské spolupráce. Vzhledem k zařazení možné priority ve výzvách Projektů evropské spolupráce vzrůstá i podíl projektů zaměřených na toto téma, přičemž v současné době se blíží 20 % podpořených projektů.

Inkluze a posílení demokratických hodnot současné Evropy

Důraz na inkluzi nastolený v rámci priorit výzev programu Kreativní Evropa Kultura na podporu Projektů evropské spolupráce se začíná projevat v nárůstu projektů zaměřených např. na realizaci kulturních projektů a zapojování místních obyvatel v odloučených a venkovských lokalitách mimo hlavní sídelní centra. I toto zaměření lze vnímat jako důležitý impuls pro udržení demokratických hodnot současné Evropy. K posílení demokracie přispívají i současné programy na podporu kvalitní žurnalistiky a plurality médií a mediální gramotnosti.

Umělecká kariéra

Dalším tématem, které nové programovací období řeší, je posílení statusu umělce podporou individuálních umělců v již zmíněném programu [Culture Moves Europe](#), zaměřeném na krátkodobou mezinárodní mobilitu. Na podporu uměleckých kariér je zaměřena i výzva Evropské platformy a tzv. kaskádové programy/granty zaměřené na konkrétní umělecké obory.

Inovativní přístupy

Program Kreativní Evropa podporuje i téma prolínání kultury, kreativity a inovací speciálními výzvami programu [Innovation Labs](#), zaměřeného na podporu organizací z kulturních a kreativních odvětví, včetně audiovizuálního odvětví, v oblasti vývoje a testování inovativních digitálních řešení.

Program rovněž i mimo dané mantinely pečlivého plánování dokáže zareagovat na kritické situace. Dokladem je podpora ukrajinského kulturního a kreativního sektoru v rámci jednotlivých priorit, či dokonce speciálních výzev.

Národní plány obnovy

S cílem pomoci obnovit a zvýšit odolnost po pandemii v různých odvětvích vytvořila Evropská komise nástroj [EU Recovery and Resilience Facility](#), který je ústředním bodem programu [NextGenerationEU](#) v hodnotě téměř 800 mld. eur. Aby mohly vlády EU využít podpory v rámci tohoto nástroje, musely předložit Národní plány obnovy, nastiňující reformy a investice, které zavedou do konce roku 2026, s jasnými milníky a cíli.

Národní plány obnovy reflektují témata od zlepšení postavení a pracovních podmínek umělců a kulturních pracovníků přes inovativní využití digitálních technologií a ekologických řešení až po podporu znevýhodněných regionů. Přesto i zde se často ukazuje, že aktérům není zcela jasné, jak realizovat skutečnou transformaci, která bude udržitelná pro budoucnost.

Různé země začlenily důležité legislativní reformy ke zlepšení postavení a pracovních podmínek umělců a kulturních pracovníků nebo k využití digitálních a ekologických příležitostí. Mezi tyto země patří i ČR, která si stanovila za cíl reflektovat v legislativě status umělce. Členské státy rovněž naplánovaly investice na podporu digitalizace, produkce a šíření obsahu a také na rozvoj digitálních dovedností v KKO.

Součástí některých plánů jsou také renovace zaměřené na zvýšení energetické účinnosti v budovách kulturního dědictví a pobídka pro zelené projekty šetrné ke klimatu ze strany kulturních subjektů. Další investice budou zaměřeny na konkurenceschopnost, inovace a internacionalizaci KKO.

Několik členských států naplánovalo financovat tvorbu a produkci kulturního obsahu a propagaci kulturní nabídky s cílem podpořit kulturní cestovní ruch a zvýšit atraktivitu regionů. Další inovativní aktivity zlepší přístup ke kultuře a využijí její sílu pro sociální soudržnost a blahobyt.

Jednou ze zemí, které do svých plánů komplexně zahrnuly oblast KKO, je Španělsko. Aktivity, které Španělsko plánuje podpořit z tohoto rozpočtu, jsou rozděleny do dvou hlavních oblastí: zvyšování hodnoty kulturního průmyslu a vytvoření španělského audiovizuálního centra Evropy. Dalším zajímavým příkladem je Irsko, které se mimo dalších aktivit soustředí na pilotní schéma základního příjmu pro umělce (viz rovněž dále).

Na základě analýzy Evropské komise [Recovery and Resilience Scoreboard](#) je ČR třetí zemí s největším podílem výdajů na KKO vzhledem k celkovým výdajům v rámci NPO, za Itálií a Slovenskem. ČR je v této studii, spolu s Rakouskem, Řeckem a Španělskem, uvedena jako příklad dobré praxe. Studie vyzdvihuje především fakt, že řada opatření směřuje k reformám k zavedení statusu umělce nebo ke změnám v legislativě. Tyto reformy by měly také zahrnovat granty na rozvoj znalostí a dovedností v oblasti digitalizace, finančních a manažerských dovedností, kulturní inovace, internacionalizaci a propojení sektoru umění a kultury se sektorem vzdělávání.

Národní úroveň v jednotlivých zemích

Stabilizace sektoru na národních úrovních je chápána v nejširších perspektivách, ať už je to udržitelnost kariéry pracovníků v KKO nebo férové odměňování tvůrčích profesí (např. Irsko nebo Estonsko) nebo i v širším významu jako spravedlivé, transparentní, a především uživatelsky příjemné rozdělování finančních prostředků do celého sektoru (např. Wales). Rovněž Norsko se zaměřilo na zkvalitnění inkluzivnějšího, přístupnějšího a odolnějšího prostředí pro umění a kulturu, na digitální produkci a distribuci nebo na zlepšení příjmů umělců.

Stabilizace odvětví po covidu-19

Stabilizovat a nastartovat kulturní a kreativní sektor po pandemii bylo náplní celé řady národních programů v období od roku 2022. Obecně byla hlavním účelem udržitelnost

kariéry pracovníků v KKO, kteří především v technických profesích během pandemie začali odvětví opouštět.

Jedním z vybraných příkladů je dočasný (2022–2023) [Kanadský fond pro odolnost pracovníků v oblasti scénických umění](#) (Canada Performing Arts Workers Resilience Fund, CPAWRF), jehož hlavním cílem bylo udržet kanadské kvalifikované pracovníky v KKO. Cílem bylo zlepšit ekonomickou, kariérní a osobní situaci nezávislých a samostatně výdělečně činných pracovníků v odvětví scénických umění. Program poskytoval jednotlivcům přímou finanční pomoc a odborné poradenství nebo školení za účelem zvyšování profesní odolnosti.

[Spravedlivé a efektivní odměňování a financování tvůrčích profesí](#)

Stejně tak i férovost při odměňování tvůrčích profesí byla tématem již před rokem 2020. V důsledku dopadů spojených s pandemií na pracovníky v KKO se odměňování znovu dostalo do priorit strategických dokumentů i jednotlivých dotačních programů. Výzvy byly vytvářeny většinou participativním způsobem, za spolupráce KKO, velmi často se jedná o pilotní programy, které mají poskytnout zmapování skutečných potřeb a nastavit podmínky pro budoucí stabilní podporu.

Nejvíce citovaným programem v této souvislosti je irský pilotní [Program základního příjmu pro umění](#), který je realizován v letech 2022–2025 a je otevřen pro způsobilé umělce a pracovníky v tvůrčím uměleckém odvětví. Hlavním cílem opatření je řešit nestabilitu výdělků, která může být spojena s přerušovanou, periodickou a často projektovou povahou práce v umění. Zajímavým je princip výběru uchazečů. Jakmile žadatel splní kritéria způsobilosti, je zařazen do procesu anonymního náhodného výběru, který určí konečné účastníky pilotního programu. Každý z nich následně po období tří let obdrží 325 eur týdně.

Součástí pilotního programu je rovněž realizace výzkumu dopadu poskytování jistoty základního příjmu na tvůrčí praxi umělců a dalších tvůrčích pracovníků v oblasti umění.

Estonské ministerstvo kultury podobně vyhlásilo [pilotní výběrové řízení](#), jehož cílem je prozkoumat praxi vyplácení odměn za tvůrčí práci a zjistit účinky nástrojů pro vyplácení těchto odměn. Analýza vyplácení tvůrčích stipendií umělcům a spisovatelům by měla vyhodnotit zásady financování tvůrčí činnosti v budoucnu. Zkoumány jsou dopady nástroje odměňování umělců a spisovatelů v letech 2015–2021, možnosti rozšíření počtu příjemců v letech 2023–2030 a zapojení dalších oborů. Studie se zaměří na tvůrčí obory v gesci ministerstva: architekturu, design, scénická umění, film, hudbu, literaturu a výtvarné umění.

V této souvislosti by měla přijít rovněž politická doporučení a legislativní změny. Ministerstvo například oznámilo záměr novelizovat zákon o tvůrčích osobách a uměleckých sdruženích s cílem zjistit nedostatky v příslušném odměňování a popsat možný zásah na úrovni tvorby politiky prostřednictvím dodatečné podpory nebo jiných opatření.

Mezi tradiční nástroje podpory spravedlivého financování patří proces Wales Arts International, který je označován jako [The Investment Review](#) (Přezkoumání investic). Při něm se Rada pro umění zpravidla každých pět let dívá na to, jak rozdělují finanční prostředky klíčovými organizacím v KKO. Předchozí revize se uskutečnila v roce 2015 a aktuální v roce 2022. Revize byla původně plánována na rok 2020, ale byla odložena kvůli pandemii. Rada pro umění proto zahájila přezkoumání investic do kultury až v roce 2021 a vedla v této

souvislosti veřejné konzultace s cílem pozměnit proces podávání žádostí o granty od roku 2023.

Navržený nový model počítá se zjednodušením procesu podávání žádostí a odklonem od financování „portfolia“ organizací směrem ke směsici víceletých dohod o financování projektů. Namísto tradiční pětileté dohody o financování se počítá s tříletým financováním a s možností dalších tří let na základě výkonnosti.

Zvyšování dostupnosti a přístupnosti umění

Zlepšení situace kulturních organizací nejen ve velkých aglomeracích, ale i v regionech s nízkou úrovní kulturní infrastruktury s cílem zvýšit dostupnost umění pro širokou veřejnost. To jsou další témata, která řeší donátoři ve svých finančních programech.

Například Arts Council England navýšil zásadním způsobem své investice do financování kulturních organizací v rámci programu [Levelling Up for Culture Places](#) (Zvyšování úrovně kulturních center) na léta 2023–2026. Rada pro umění tímto krokem navýšila investice o 95 %, přičemž 78 určených měst a obcí obdrží v příštích třech letech 43,5 mil. liber ročně. O 20 % se zvýší rovněž podpora organizací, které se zabývají tvůrčími a kulturními aktivitami pro děti a mládež.

Celkově se bude investovat do velmi pestré směsice organizací – od zavedených ikon, jako jsou Royal Opera House a Royal Shakespeare Company, přes nové subjekty, jako je National Football Museum v Manchesteru, až po inovativní projekty, jako jsou [Ballet Black](#), [Open Sky Theatre](#), [Touretteshero](#) nebo [Stanley Arts](#).

Navýšení investic se uskutečnilo na základě realizovaných rozhovorů a průzkumů veřejného mínění v uplynulých pěti letech, ve kterých se opakovalo, že „lidé chtějí a potřebují snadný přístup ke smysluplným a působivým kulturním akcím a tvůrčím činnostem v místech, kde žijí“. Nové investice tak mají zajistit, aby se co nejvíce lidí v Anglii – bez ohledu na to, odkud pocházejí nebo v jaké situaci žijí – mohlo dostat k tomu nejlepšímu z umění a kultury přímo na hlavních ulicích a v komunitních prostorách svých měst a obcí.

Jiným příkladem je strategická [podpora řídce osídlených oblastí ve Finsku](#). Arts Promotion Center Finland ve svém programu z roku 2022 podporuje kromě uměleckých projektů a zaměstnávání umělců širokou škálu kulturního obsahu. Projekty se týkají kulturního cestovního ruchu nebo nehmotného kulturního dědictví. Celkovým cílem je, aby se díky grantům zvýšila kulturní aktivita regionů. Dotace jsou určeny registrovaným společenstvím, jako jsou obce, nadace, spolky, družstva a společnosti v řídce osídlených oblastech (dané zákonnou definicí).

Podpora inovativních přístupů v umělecké praxi

Mapované programy podpory zahrnují inovativní přístupy, které zavádějí nové principy do celého hodnotového řetězce v umění, ať už je to udržitelnost nebo inkluze. Příkladem konkrétního programu je v tomto ohledu [podpora inkluzivní umělecké praxe](#) Kulturstiftung des Bundes (Spolkové kulturní nadace) v SRN. Cílem programu je zlepšit pracovní situaci umělců se zdravotním postižením.

Podmínkou je, že kulturní instituce mají být podporovány a má jim být umožněno pracovat inkluzivně a zaměstnávat umělecké pracovníky se zdravotním postižením. To má doprovázet

nezbytnou změnu v kulturních institucích, z níž budou mít prospěch všichni umělci. Ve společnosti, která se vyznačuje rozmanitostí, podporuje inkluzivní kultura orientaci na schopnosti a potřeby různých lidí a umožňuje nové pohledy na uměleckou praxi a spolupráci. Podněcuje proces, který je v konečném důsledku prospěšný pro všechny.

Cílem programu je umožnit umělecké inovace a kompenzovat stávající znevýhodnění osob se zdravotním postižením. Skládá se ze tří modulů, z nichž každý je zaměřen na různé skupiny a odvětví inkluzivní kulturní scény v Německu: mentoringový program pro vedoucí pracovníky se zdravotním postižením, síť pro scénická umění a poradenské služby poskytované celostátním poradním týmem pro kulturu a inkluzi, který bude mimo jiné rozvíjet program veřejné akademie pro kulturní aktéry a hodnotit a šířit výsledky programu.

Nabídky individuální podpory jsou určeny lidem s tělesným, mentálním i kognitivním postižením; rozhodujícím faktorem je sebeurčení osoby. Program pro inkluzivní uměleckou praxi bude trvat čtyři roky (2022–2025) a je financován Spolkovou kulturní nadací částkou 3,9 mil. eur.

Posílení internacionalizace

Období po pandemii je rovněž charakteristické posílením podpory internacionalizace, mezinárodní spolupráce a exportu a hledáním nových udržitelných modelů. [Program uměleckého rozvoje](#), který byl vyhlášen Arts Council Malta, se skládá ze čtyř specifických programů, jež mají umožnit posílení rozvoje uměleckých talentů a komunit pro místní i mezinárodní platformy.

Program zahrnuje kromě tradiční podpory mezinárodních projektů rovněž výzkum a rozvoj projektů zaměřených na tvůrčí rizika a aktivní zapojení komunit, stejně jako podporu rozvoje ambiciózních audiovizuálních programů zaměřených na kvalitu s potenciálem mezinárodní distribuce. Cílem je v tomto ohledu motivovat a posílit kvalitní umělecké a kulturní televizní programy na soukromých vysílacích stanicích na Maltě.

Další z podporovatelů, Basilicata Creativa (Matera, Itálie), se rovněž soustředí na internacionalizaci v KKO, kterou ale provazuje s podporou dalších aktivit jako koordinátor [konzorcia/klastru CREA-Thriv-EU](#) (Euroclusters for Thriving Creative and Cultural Industries). Poskytuje tzv. kaskádové granty pro malé a střední podniky (SMEs). Projekty malých a středních podniků v KKO musí řešit některou z následujících výzev:

- diverzifikace produktů/služeb/obsahu založených na digitálních technologiích, zejména v oblasti kulturního dědictví, archivů a knihoven,
- podpora ekologického přechodu audiovizuálního a multimediálního odvětví a scénických umění,
- překonání rozdílů v dovednostech pracovníků v kulturních a tvůrčích odvětvích a podpora většího zapojení žen,
- zvyšování obchodních příležitostí prostřednictvím internacionalizace a synergií podél hodnotových řetězců a napříč nimi.

Posílení konkrétního druhu umění pomocí strategií vzniklých participativním přístupem
Veřejné konzultace a další participační nástroje jsou naprostou samozřejmostí v postcovidové době nejen u přípravy dotačních programů, ale i u strategických dokumentů a doporučení. Přerušování aktivit umělecké praxe během pandemie naučilo KKO větší interakci a vymáhání si pozornosti aktérů veřejné sféry při přípravě důležitých rozhodnutí. Participace je užitečným nástrojem jen tehdy, pokud jsou aktivní obě strany a pokud KKO dokáže definovat své potřeby.

Nová strategie Arts Council Ireland v oblasti tance [Advancing Dance 2022–2025](#) vznikala za široké diskuse celého sektoru. Má za cíl zvýšit kapacitu tanečního sektoru v Irsku prostřednictvím konkrétních opatření a investic. Realizace této politiky by měla vést k rozšíření příležitostí jak pro taneční umělce, tak pro publikum.

V rámci strategie bude pilotován nový program (Advanced Dance Training), který by měl odstranit finanční překážky bránící přístupu mladých lidí k předprofesionálnímu vzdělávání na vysoké úrovni v celé zemi. Rovněž bude realizován výzkum a následný vývoj, který by měl vést k vytvoření celostátní taneční skupiny s mezinárodním dosahem.

Podkladem pro vznik této strategie byl široký konzultační přístup, který mapoval potřeby stávajícího tanečního sektoru i širšího odvětví, včetně analýzy taneční politiky na mezinárodní úrovni. Zahrnoval fokusní skupiny a rozhovory s klíčovými osobami napříč odvětvím, které reprezentovaly široký průřez praxí, a rovněž rozsáhlý průzkum a srovnávací analýzu dat činností a strategií Rad pro umění v mezinárodním kontextu.

Úroveň České republiky

Výstupy na základě dotazníkového šetření a polostrukturovaných rozhovorů lze shrnout následovně:

Výdaje na kulturu samosprávných orgánů se podle respondentů v roce 2023 v porovnání s rokem 2022 fakticky nesnižovaly. V některých případech došlo pouze k přesunům jednotlivých položek, např. ke snížení výdajů na vlastní akce či ke změně alokací pro okruhy podpory. V jednom případě došlo ke snížení rozpočtu, nicméně zde byla důvodem jednorázová vyšší investice v roce 2022.

Naopak většinou došlo ke zvyšování výdajů až do výše desítek procent. Jednalo se vesměs o navýšování provozních rozpočtů pro zřizované a příspěvkové organizace z důvodu potřeby dorovnání zvýšených cen energií a státem řízené zvýšení platů, v některých případech došlo k navýšení dotačních titulů či otevření nových programů. Pouze v jednom dalším případě zůstal rozpočet v roce 2023 stejný jako v roce 2022.

Výraznější změny v současném stavu místní kultury (zřizované i nezřizované) v důsledku pandemie a dalších krizí nebyly ve větší míře zaznamenány. Jako největší změna je pocítována snížená návštěvnost a vyšší míra spolupráce mezi různými subjekty. U snížení návštěvnosti je však nutné dodat, že v roce 2023 se návštěvnost podle dotazovaných vrací do normálu a pohybuje se ve stejné, mírně nižší a vyšší míře v porovnání s rokem 2019.

V naprosté většině případů nedošlo k ukončení činnosti organizací či o nich úředníci nevědí. Nedošlo ke snížení počtu projektů, resp. žadatelů o individuální dotace. Nebylo zaznamenáno ani snížení či zvýšení výkonu organizací. Bylo zaznamenáno zvýšení online aktivit a rovněž

úbytek sponzorů. Téměř ve všech případech je evidována vyšší míra hledání dalších finančních zdrojů a rovněž zvýšený zájem o ekologickou udržitelnost. Ekologická udržitelnost je však vnímána především jako důraz na snížení energetické náročnosti provozu objektů.

Polovina respondentů prováděla v rámci pandemie vlastní šetření o situaci podporovaných kulturních institucí. Byly monitorovány především příspěvkové organizace, ale i realizátoři podporovaných neziskových aktivit. Byla sledována i návštěvnost. Většina respondentů uvedla, že jejich úřady realizovaly změny v systému podpory. Nicméně kromě zvýšení finanční spoluúčasti či přesunu a obměně dílčích dotačních titulů více konkrétních příkladů respondenti neuvedli. Většina respondentů však o zavedení či rozšíření změn v systému podpory do budoucna uvažuje. Jako příklady byly uvedeny vzdělávání/arts management pro neziskový sektor, technické vybavení pro prostory, volné vstupy, širší spolupráce města s pořadateli kulturních akcí. Hlavní město Praha uvedlo promítnutí principů excelence do dotačního systému (úprava kritérií, vyšší podpora excelentních projektů) a vytvoření a zavedení nového nástroje pro strategické hodnocení a řízení příspěvkových organizací Evaluart a nástroje MAPK20 pro mapování KKO.

Kromě již plánovaných změn někteří respondenti uvedli i typy žádoucích změn. Mezi nimi se objevilo např. téma racionalizace pozic v kulturních organizacích, zajištění kulturní infrastruktury, zlevňování nájmu marketingových nástrojů patřících městům, podpora řemesel, podpora inovací a kreativity, propojování kulturních a kreativních subjektů.

Všichni respondenti uvedli, že mají zakotvenou kulturu ve strategických materiálech. Většina je potom přesvědčena, že jsou strategie platné i s ohledem na současné krize. Pokud jde o naplňování akčních cílů, mnozí si uvědomují nutnost monitoringu, hledání vyšší míry spolupráce, udržitelnosti ve smyslu důrazu na komunitní charakter a participaci.

Národní plán obnovy pro oblast kultury je vnímán většinou pozitivně a všichni respondenti jsou s ním obeznámeni. S výjimkou jednoho menšího města jsou do výzev zapojeni všichni z úřadů, které vyplnily dotazník či odpovídaly na otázky v rámci rozhovorů. Pouze jeden respondent v rámci dotazníkového šetření uvedl, že NPO za přínos pro kulturu nepovažuje. Jako důvod byla zmíněna nepřipravenost jednotné linie digitalizace kulturního sektoru a kulturního dědictví. V komentářích i rozhovorech se vyskytly i výhrady k nastavení podmínek některých programů a časových harmonogramů. V rámci rozhovorů byl ze strany respondentů zdůrazněn zásadní a historicky nebývalý význam nadstandardní finanční podpory kultury.

Respondenti jsou s tématy a výzvami v rámci NPO spíše obeznámeni. Pouze někteří nemají názor na přínos některých výzev. Pokud jde o jednotlivá témata podpory, téměř sto procentně pozitivně je vnímána Podpora rozvoje regionálních kulturních a kreativních center – malá kulturní a kreativní centra, Status umělce – podpora vzdělávacích projektů pro umělce a kulturní a kreativní pracovníky, Status umělce – podpora projektů kreativního učení, Status umělce – podpora mezinárodní spolupráce a mobility. Nejnižší přínos či neznalost je spatřována u komponenty Kreativní vouchery a Mapování a tvorba regionálních strategií kulturních a kreativních odvětví. Vyloženě negativně se vymezil vždy pouze jeden respondent v rámci dotazníkového šetření u čtyř komponent.

Spolupráce na úrovni krajů a měst je chápána jako potřebná. Většina úřadů má zavedenu spolupráci s partnerskými městy či regiony, pozitivně vnímá výměnu zkušeností a příkladů v rámci setkání na úrovni asociací krajů a měst. Většina respondentů by přivítala více příležitostí ke sdílení kulturněpolitické praxe typu pracovních setkání na celostátní úrovni a rovněž větší informovanost o trendech kulturní politiky a projektech či programech v rámci samosprávných orgánů i na úrovni státní správy.

Pokud jde o budoucnost, většina respondentů vnímá nutnost adekvátně reagovat a měnit systém podpory kultury ze strany úřadů. V rámci rozhovorů byla vyjádřena pozitivní vize kulturního vývoje.

PRACOVNÍ PODMÍNKY HUDEBNÍKŮ A DIVADELNÍCH UMĚLCŮ V NORSKU PO PANDEMII COVIDU-19

Záměr a metodologie

Společnost Proba Research zpracovala pro Arts and Culture Norway studii mapující pracovní podmínky umělců po pandemii. Cílem studie, která probíhala od září do listopadu 2022, bylo zjistit více o způsobu práce umělců během pandemie a po ní, o přechodu do online prostředí, produkčních podmínkách a distribuci uměleckých děl, příležitostech mezinárodní spolupráce, o vztahu umělců s jejich publikem, o jejich motivaci nebo o hodnocení vlastní práce. Studie vychází z patnácti kvalitativních rozhovorů s umělci z hudby a oblasti scénických umění.

Hlavní zjištění

Ze studie vyplývá, že většina umělců byla schopna během pandemie pokračovat v práci, i když někteří uvádějí, že se potýkali s občasným poklesem motivace a výpadkem příjmů. Obecně by se dalo říci, že pandemie byla pro mnohé umělce impulzem k tomu zrevidovat své pracovní podmínky a finanční zajištění a lépe si je do budoucna nastavit. Zároveň řada lidí uvedla, že získali nové podněty pro uměleckou tvorbu, a poměrně hodně lidí využilo různé programy financování, které byly zavedeny jako kompenzace ztráty výdělku během pandemie. Motivace pokračovat v umělecké činnosti a podstupovat umělecká rizika zůstává nezměněna, zatímco ochota podstupovat finanční rizika se nyní zdá být o něco menší.

Studie také ukazuje, že umělci, stejně jako zbytek společnosti, se během pandemie zdokonalili v práci s digitálními nástroji. Zatímco například online setkání a digitální studiová produkce zůstanou součástí jejich budoucí praxe, postoj umělců ke streamování živých vystoupení je většinou negativní. Naši respondenti mají různé názory na to, zda se publikum vrátí, a mnozí vyjadřují nejistotu ohledně toho, co je v budoucnu čeká. Jedním z důsledků pandemie však je, že si umělci svého publika váží více než před ní; zajímají se o to, jak ho přilákat a udržet s ním vztah, a v tématu práce s publikem se chtějí dále vzdělávat.

Umělci, kteří působí na mezinárodní scéně, uvádějí, že do zahraničí vyjíždějí nyní stejně často jako před pandemií. Zároveň však uvádějí, že mezinárodní aktivity a spolupráce jsou náročnější, neboť finanční situace partnerů mimo Norsko je horší a náklady na zahraniční turné vzrostly.

Souvislosti

S vypuknutím pandemie covidu-19 se svět dostal do stavu pohotovosti. První případ onemocnění byl v Norsku zaznamenán 26. února 2020 a 12. března vstoupila v platnost tzv. nejprísnější a nejrozsáhlejší opatření v době míru. Kulturní sektor byl preventivními opatřeními tvrdě zasažen, což mělo zejména v prvních měsících pandemie značný dopad na pokles příjmů ve všech kulturních odvětvích. Norské úřady zároveň zavedly řadu finančních opatření, která měla ztrátu příjmů kompenzovat.

[Průzkum mezi norskými umělci](#) (2021) naznačuje nejen pokles celkových příjmů, ale také velké rozdíly ve ztrátách mezi jednotlivými skupinami umělců, přičemž k největšímu propadu došlo u scénických umění. Ze zprávy také vyplývá, že pandemie měla nepříznivý dopad na duševní zdraví umělců, ale že relativně málo z nich se obává, že se po pandemii nebudou

moci umění věnovat. Také zpráva [Kunst i tall 2021](#) (Umění v číslech 2021) poukazuje na výrazný pokles příjmů v hudebním průmyslu a v oblasti scénických umění. Na téma pracovních podmínek umělců před pandemií, během ní a po ní vznikla řada dalších průzkumů, které mimo jiné poukazují na potřebu podrobnějšího zpracování tématu.

Otázky

Hlavním cílem této studie bylo získat informace o pracovních podmínkách umělců po pandemii, o jejich zkušenostech během pandemie a o tom, jak pandemie změnila jejich pracovní život a motivaci. Výrazným tématem této studie se ukázalo být napětí mezi uměleckou svobodou a touhou po nezávislosti na straně jedné a potřebou určité míry stabilního finančního zázemí na straně druhé. Toto téma se během pandemie dostalo velmi výrazně do popředí. Studie vychází z pěti hlavních otázek:

- Jak pandemie změnila pracovní nastavení umělců a jaké zkušenosti jednotlivým umělcům toto období přineslo?
- Jaký dopad měla pandemie a přechod do online prostředí na podobu jejich umělecké praxe? Jak nárůst digitalizace ovlivnil výrobu, distribuci a spolupráci napříč různými obory?
- S jakými problémy se umělci potýkali v souvislosti se zastavením aktivit kulturního sektoru? Jak se to promítlo do finanční situace, pracovních podmínek, umělecké kvality a různorodosti?
- Jak pandemie ovlivnila ambice umělců a možnosti mezinárodní činnosti a spolupráce?
- Vedla pandemie ke změnám v motivaci a sebepojetí umělců?

Pracovní nastavení umělců

Zjistili jsme, že umělci, kteří měli zaběhnutou uměleckou kariéru před pandemií – což je případ většiny našich respondentů –, byli do značné míry schopni udržet si objem práce a finančních příjmů po celou dobu pandemie, přestože mnozí z nich uvádějí, že situace byla někdy velmi obtížná a že museli sáhnout do vlastních úspor. Zdá se, že různé programy financování zavedené během pandemie fungovaly dobře; mnoho našich respondentů požádalo o finanční prostředky a získalo je.

Riziko, nepředvídatelnost a nejistý příjem jsou do značné míry vnímány jako základní aspekt umělecké činnosti. Nicméně z našich rozhovorů vyplývá, že pandemie byla pro řadu našich respondentů prozřením, co se týká jejich pracovních podmínek, finančního zajištění a nedostatečného nastavení podpory v jejich oboru. Ačkoli se zdá, že jsou stále ochotni v umělecké tvorbě riskovat, více lidí uvádí, že se v porovnání se situací před pandemií začali více zajímat o udržení stabilního a předvídatelného příjmu. Jedním z důležitých poznatků této studie je, že umělci, kteří vedou vlastní organizace a zastávají v nich více rolí, považovali pandemii za obzvláště stresující období.

Přechod do online prostředí a využití technologií

Z našich rozhovorů vyplývá, že ohledně místa výkonu umělecké činnosti mají umělci různou zkušenost a preference. Zatímco podle některých sálů a dalších míst k prezentaci tvorby ubylo, jiní naopak říkají, že dostupnost takový míst je dobrá. Jedním z důsledků pandemie nejen pro umělce byl nárůst objemu práce z domova. Řada našich respondentů uvedla, že budou v tomto způsobu práce z praktických a finančních důvodů pokračovat i nadále. Mnozí z nich navíc tvrdí, že omezili náklady na produkci a distribuci a více této práce si dělali sami. V rozhovorech zaznívají příklady nezávislých lokálních uměleckých iniciativ a produkcí, které během pandemie hrály v oblasti hudby a scénických umění aktivní roli.

Tato studie zároveň potvrzuje zjištění z řady dřívějších průzkumů ohledně zkušeností s produkcí, distribucí a spoluprací prostřednictvím digitálních platforem – ty ukazují, že mnoho umělců má například negativní postoj ke streamování koncertů a představení. Domnívají se totiž, že setkání tváří v tvář s publikem a jeho okamžitá odezva je pro jejich práci zcela zásadní. Řada lidí však získala během pandemie zkušenosti s digitálními nástroji, které budou využívat i v budoucnu. Patří mezi ně využívání digitálních platforem pro setkávání, digitální nástroje pro skládání a produkci hudby nebo vývoj vizuálních prvků.

Umělecká tvorba a publikum po pandemii

Z této studie vyplývá, že umělecká tvorba byla během pandemie ve velké míře zachována. Umělci, kteří měli tu možnost, kapacitu a motivaci, se místo na distribuci své práce soustředili na tvorbu „do šuplíku“. Po uvolnění karanténních opatření tak řada z nich zjistila, že je přetlak produkcí čekajících na uvedení a že získat přístup do divadel a koncertních sálů, zejména mimo Norsko, stále představuje problém.

Naši respondenti se zcela neshodují v tom, zda se diváci vrátili ke kulturní nabídce ve stejné míře, jaká byla před pandemií, a zdá se, že otázka chybějícího publika je pro ně velmi aktuální. Na otázku, proč si myslí, že diváci nepřicházejí, odpovídali, že během pandemie si publikum utvořilo nové návyky, že vstupenky jsou příliš drahé a nabídka není dostatečně lákavá. Dalším vysvětlením potom je, že kultura bývá vnímána jako zdroj zábavy, nikoli zamyšlení nebo podnětů k diskusi. Jedním z důležitých poznatků této studie je, že pandemie umělcům ještě více potvrdila, že hodnota umění a kultury je závislá na příjemcích. To přirozeně vede k tomu, že více lidí zkouší nové způsoby oslovování publika, které by mělo být v ideálním případě co nejširší a nejpestřejší. Jednou z důležitých iniciativ v tomto směru je spoluúčast diváka na uměleckém procesu a jeho zapojení. Umělci cítí potřebu se v práci s publikem dál vzdělávat, stejně jako je zajímá, jak prezentovat kulturní nabídku jako zajímavou a relevantní.

Mezinárodní spolupráce

Mezinárodní spolupráce a činnost v zahraničí představují pro mnoho umělců zajímavou pracovní příležitost a zdroj příjmu; jsou součástí jejich uměleckého rozvoje a posilují jejich umělecký status. Zvláště pro tanečníky je zahraniční pracovní zkušenost nedílnou součástí kariérního růstu. Nezdá se, že by pandemie ukončila mezinárodní činnost a spolupráci, ale z rozhovorů vyplývá, že přeshraniční spolupráce se po pandemii stala náročnější. Důvodem je především skutečnost, že partneři v jiných zemích jsou v důsledku pandemie a prudkého nárůstu životních nákladů v horší finanční situaci. Navíc náklady na výjezdy do zahraničí a touring jsou dnes výrazně vyšší. Řada respondentů také uvádí, že kvůli ekologické a klimatické krizi chtějí cestovat méně než dříve.

Motivace a vnímání vlastní práce

Jedním z hlavních závěrů studie je, že pandemie nezměnila motivaci umělců věnovat se své dosavadní práci. Mnozí z nich však během tohoto období pocítili prudký pokles inspirace a motivace, mimo jiné proto, že stát význam umění a kultury bagatelizoval – protipandemická opatření jako první zrušila veškeré kulturní aktivity a opět je zpřístupnila až jako poslední. Pro jiné byla pandemie příležitostí k rozvoji umělecké tvorby; přinesla jim nové podněty a inspirovala je k práci s novými formáty.

Většina respondentů studie měla v době pandemie dobře zavedenou uměleckou kariéru a lze je charakterizovat jako relativně úspěšné. To se odráží ve skutečnosti, že nikdo z nich nezměnil profesi, ačkoli někteří z nich se v rámci svých oborů částečně přeorientovali. Převážná většina z nich také uvádí, že pandemie nezměnila jejich schopnost nebo ochotu podstupovat umělecká rizika, ale jejich ochota podstupovat rizika finanční se do určité míry snížila. Většina z nich období pandemie finančně zvládla, a to nejen díky zavedené kariéře, ale i díky různým kompenzačním opatřením. Lze předpokládat, že pokud by byly do studie zahrnuti i začínající umělci a absolventi, závěry by byly jiné.

Hodnocení a shrnutí

Z této studie vyplývá, že si umělci v důsledku pandemie více všímají podmínek, ve kterých pracují; jsou si více vědomi své umělecké motivace i toho, co to znamená být umělcem po praktické stránce. Vyžadují nyní lepší nastavení pracovních podmínek ze strany státu a zajímají se více o dlouhodobou pracovní perspektivu. Pro některé to znamená snahu získat částečný nebo plný zaměstnanecký úvazek v uměleckém oboru, kterých je ovšem velmi málo, případně mít ještě jedno finančně stabilnější zaměstnání. Několik respondentů již plný nebo částečný úvazek má a mají v plánu si ho ponechat. I přesto je jejich potřeba uměleckého vyjádření a nezávislosti velká, proto mnoho z nich přijímá riziko finanční nejistoty a věnují se tvorbě. Pandemie není pro umělce dostatečně silným faktorem pro změnu profese, a to i přes dočasný pokles motivace a podceňování hodnoty kultury a umění ze strany státu. Někteří z nich také vyjadřují zklamání nad tím, že publikum vnímá umění a kulturu především jako zdroj zábavy, nikoli jako zdroj reflexe, diskuze a rozvoje. Nicméně ze studie zároveň jasně vyplývá, že si v důsledku pandemie umělci svého publika více váží a uvědomují si jeho hodnotu. Řada respondentů se zajímá o to, jak své publikum opět získat a jak budovat větší a pestřejší diváckou či posluchačskou základnu.

Mnozí z respondentů se obávají, do jaké míry – a případně kdy – se publikum vrátí; v tomto ohledu se zároveň jejich odpovědi různí. Mezi všemi však panuje značná potřeba většího povědomí o tom, jak prezentovat svou práci jako relevantní a diváka zaujmout. Ze studie vyplývá, že umělci chtějí znát potřeby a preference publika, chtějí vědět více o mechanismech diváckého zážitku a interakcí umělce s publikem a vytvářet pro setkávání s divákem dobré podmínky.

Ze studie rovněž vyplývají otázky a témata hodná dalšího výzkumu, například jak se daří umělcům, kteří jsou méně úspěšní než ti, kteří byli zahrnuti do studie. Dalším samostatným tématem jsou potom čerství absolventi uměleckých škol, kteří během pandemie pociťovali, že jejich možnosti vykonávat profesi a budovat síť jsou značně omezené. Řada lidí také zmiňuje umělce na volné noze jako obzvláště zranitelnou skupinu, o níž je třeba získat více informací.

Zdá se, že nám chybí data o umělcích, kteří jsou zároveň zaměstnavateli. Je známo, že většina umělců na nezávislé scéně jsou OSVČ; méně pozornosti se ale věnuje umělcům, kteří zaměstnávají další osoby. V této studii jsme vedli rozhovory s několika umělci, kteří jsou zároveň řediteli či vedoucími s řadou finančních a administrativních odpovědností, což se ukázalo být během pandemie další velkou zátěží. Vzhledem k důrazu, který je v norské kulturní politice kladen na kulturu jako odvětví, je toto téma vhodné pro další výzkum.

MAPOVÁNÍ PRACOVNÍCH PODMÍNEK UMĚLKYNĚ A UMĚLCŮ V ČESKÉ REPUBLICE

Záměr a metodologie

Tato část projektu se zaměřila na mapování konkrétní profesní tvůrčí praxe v umění, a to na základě hloubkových rozhovorů s aktuálně tvořícími umělci a umělkyněmi z různých uměleckých oborů. Důvod, proč jsme se s výzkumným týmem rozhodli prozkoumat reálný obraz toho, jak vypadá práce umělců*kyň, je ten, že o průběhu jejich profesní praxe panuje neurčitá, zkrslená, často romantizující či reduktivní představa, a to nejen v povědomí veřejnosti, ale i u „decision makerů“, tj. politiků a úředníků.

Zkušenosti, postřehy a názory respondentek a respondentů pomohly nahlédnout do žité praxe, identifikovat její překážky a potřeby a reflektovat průběh kariéry, kvalitu profesního prostředí a situaci umělectva v období krátce po pandemii covidu-19. Zjištění a závěry výzkumu by měly sloužit k účelnému nastavení legislativy, která by zajistila udržitelnost a podporu specifické profesní skupině, jakou jsou umělci a umělkyně.

Výzkum metodicky i svými cíli navázal na pilotní šetření k tématu statusu umělce z roku 2022, které provedl Institut umění – Divadelní ústav ([kapitola Sondy do kariér profesionálních umělců](#)) a které vycházelo ze sedmi hloubkových rozhovorů s umělkyněmi a umělci z oblasti tance, výtvarného umění, literatury a hudby. Aktuální bilaterální výzkum kvantitativně znásobil výzkumný vzorek respondentek a respondentů na třicet a rozšířil tematické okruhy, přičemž zachoval základní biografickou trajektorii tak, aby zmapoval vývoj kariéry od počátku po současnost. Tak jako pilotní šetření z roku 2022 i tento výzkum přináší kvalitativní závěry, jimiž jsou modely kariér, individuální i kolektivní zkušenosti, postoje, příklady životních a pracovních situací.

Oblast výzkumu

Do oblasti výzkumu byli zahrnuti umělci a umělkyně z oblasti hudby, divadla a tance, výtvarného umění a literatury. Každá z těchto oblastí představuje z profesního hlediska široký a stále se vyvíjející rámec nejrůznějších žánrů a specializací, rukopisů či zaměření. Snaha zahrnout do výzkumu široké pole profesí v jednotlivých uměleckých oborech znamenalo zahrnout i jejich nejrůznější kombinace, neboť trend tvořit „crossoverové“ patří k současné umělecké dynamice. Důraz byl kladen na různorodost a snahu sestavit pro každý z oborů reprezentativní vzorek určený společným klíčem. K tomu sloužilo sestavení matice, která vznikla společnou diskuzí odborníků na danou oblast, kteří se v daném uměleckém oboru dlouhodobě pohybují, rozumějí jeho strukturu, vnitřní dynamiku, problémům, mají kontakty a v neposlední řadě i důvěru komunity.

Výzkumný cíl

Na začátku výzkumu došlo k definování výzkumného cíle, jímž bylo mapování a identifikace potřeb, slabých a silných stránek na konkrétních příkladech uměleckých kariér. Chtěli jsme zjistit, jak se umělci a umělkyně chovají na trhu práce, zda a jak fungují v rámci sociálního systému (registrace, daně, sociální a zdravotní pojištění). Sledovali jsme i změny v kariéře v souvislosti s pandemií a zajímaly nás jejich postoje a názory na současnou situaci v oboru.

Hlavní výzkumná otázka tedy zněla: jak funguje umělec*kyně na trhu práce – jaké jsou největší překážky/slabá místa profesní praxe?

Hlavní výzkumnou otázku jsme doplnili o následující dílčí otázky (výběr):

- Jaké jsou předpoklady zahájení umělecké kariéry?
- Jak připravují školy umělce a umělkyně pro vstup na trh práce?
- S jakými problémy se v rámci studia umělci a umělkyně setkávají?
- Jaká je umělecká praxe z hlediska podmínek a překážek na trhu práce?
- Jakou roli hraje v kariéře celoživotní profesní vzdělávání?
- Jak vnímají umělci a umělkyně přerušení, změnu nebo ukončení kariéry?
- Jak se starají o své zdraví?
- Jak pandemie ovlivnila působení umělců a umělkyň na trhu práce?
- Co se změnilo po pandemii v jejich praxi?
- Jak umělci a umělkyně vnímají profesní asociace?
- Jaké mají umělci a umělkyně povědomí o statusu umělce a umělkyně a co očekávají?

Respondentstvo výzkumu

Zásadními parametry pro výběr respondentů a respondentek byly aspekty zajišťující reprezentaci na základě genderu, věku, umělecké specializace v daném uměleckém oboru a geografie. Z hlediska pracovněprávního statusu výzkum preferoval osoby samostatně výdělečně činné a přihlížel i k tomu, aby byla zastoupena různá varieta rodinné situace (bezdětní, rodiče). Jako respondenti byli nominováni prokazatelní profesionálové, tedy osoby, které se tvorbou živí a sociálně saturují. Hlavním cílem byla personální diverzita v rámci jednotlivých uměleckých oborů.

Parametry matice respondentstva:

- Gender.
- Věk (i odhadovaný).
- Druh tvorby, žánr, zaměření, jemuž se respondenti věnují (próza, malba, choreografie, zpěv apod.).
- Fáze kariéry (od studenta*ky, počátek a vrchol kariéry, až po doyen*ky).
- Typ práce (OSVČ, zaměstnání, studium, důchod).

- Životní situace a status (svobodný*á, rodičovství, majetkové poměry).
- Geografie (různá místa ČR).
- Umělecká škola (absolventi*ky různých uměleckých škol v ČR).
- Pozice v rámci oborového pole (komerce, mainstream, alternativa).

V rámci výzkumu proběhlo 30 hloubkových anonymizovaných rozhovorů se 17 ženami a 13 muži, z nichž 21 bylo OSVČ, 7 kombinovalo zaměstnanecký poměr s jinými projekty na základě jiných pracovních vztahů, 3 byli stále tvořící a pracující důchodci a v 1 případě šlo o umělkyni v plném zaměstnaneckém poměru. Celkově měl vzorek věkové rozpětí 23–74 let. Rozhovory probíhaly v intervalu leden až květen 2023.

Oborová specifika – asymetrie výstupů

Vzhledem k tomu, že každý z uměleckých oborů zastoupený v našem výzkumu má vlastní specifickou tradici vyvinutou infrastrukturu, systém vzdělávání, způsoby veřejné prezentace a distribuce, specifické vnitřní vazby a procesy apod., nejsou výstupy za jednotlivé obory zcela symetrické a v určitých aspektech se liší.

Hlavní výzkumná zjištění

Mapování situace umělectva v oborech divadlo, tanec, literatura, hudba a výtvarné umění přineslo řadu poznatků z hlediska jejich specifické pracovní praxe, zpřístupnilo zkušenosti, postoje a názory na řadu oborových otázek. Přes řadu odlišností, které komplikují či vylučují komparaci závěrů mezi uměleckými oblastmi, se v rámci mapování objevují i společná témata nebo témata, která většinově převažují a odpovídají zkušenostem zástupců většiny oborů. Na ta se nyní zaměříme.

Z třiceti rozhovorů, jimiž jsme mapovali profesní realitu, vyplynulo, že všichni respondenti jsou umělecky činní a jejich tvorba je zdrojem jejich příjmů. Výjimkami byla tanečnice (42), jejíž hlavní příjem pochází z pedagogické činnosti na konzervatoři, a básnířka (57), která je zaměstnankyní knihovny a ze psaní a publikování poezie má menšinový příjem.

Orientace na uměleckou profesi a vzdělání

Vesměs shodné – a to pozitivní – zkušenosti zaznívaly na téma rozpoznání a podpory talentu v dětství. Většinově a napříč obory naši respondenti*ky vypovídají o dobrém podporujícím rodinném zázemí, ačkoli v drtivé většině pocházejí z neuměleckého prostředí. Významnou roli hrály v jejich životě základní umělecké školy (dříve lidové školy umění), jejichž síť byla dostupná i pro respondenty*ky z regionů. Často byla zmiňována osobnost učitele*ky, která nasměrovala dotyčného či dotyčnou na uměleckou dráhu.

Drtivá většina respondentů*ek vystudovala odbornou uměleckou školu – to znamená, že jsou na svou uměleckou práci plně kvalifikovaní*é. Většina studovala v nejvyšším vzdělávacím stupni, tzn. na vysoké umělecké škole. Výjimkou jsou literáti*ky, kteří žádnou veřejnou odbornou školu nemají, a vystudovali tak nejrůznější příbuzné obory (např. bohemistiku, žurnalistiku, média apod.). Vysokoškolské vzdělání nemají např. taneční interpreti*ky – jejich nejvyšší možné dosažitelné vzdělání je u nás absolutorium konzervatoře, což ale nepředstavuje vysokoškolský stupeň. Z této skutečnosti vyplývá, že např. tanečnick*ce baletu

nemůže být v příspěvkových divadlech zařazen* a do platové třídy odpovídající vysokoškolskému vzdělání. Dalším oborem, pro který v České republice nemáme formální vzdělávání, je mimořádně úspěšný a dynamicky se rozvíjející nový cirkus.

Studium na střední umělecké škole či na akademii respondenti*ky označují za zásadní životní zkušenost. Školy jsou zdrojem generačních kontaktů, prvních pracovních příležitostí, místem inspirace a setkání s oborovými autoritami. V kontaktu s praktickým profesním životem během studia jsou na tom jednotlivé obory velmi různě. Zatímco na hudební akademii běžně studenti*tky vstupují samostatně na terén profesionální praxe – zakládají seskupení, koncertují, nahrávají – a tato aktivita je vlastně podmínkou budoucího uplatnění se na trhu práce, pro studenty*ky z oblasti divadla je něco takového takřka nepředstavitelné. Např. studium na Divadelní fakultě Akademie múzických umění v Praze (DAMU) je přísně vázané na vzdělávací program a pravidla školy profesionální spolupráci v divadle, televizi, rozhlasu či filmu zakazují, popřípadě povolují jen zcela výjimečně.

V hodnocení kvality vzdělávání byli respondenti*ky spíše kritičtí – často zaznívalo, že pedagogové*žky uplatňovali stereotypní postupy, neměli přehled o současném dění v oboru, nedokázali se studenty pracovat partnersky a tak, aby se mohla projevit osobitost studenta*ky. Výtvarní umělci a umělkyně zdůrazňují klíčovou roli osobnosti vedoucího či vedoucí ateliéru.

V drtivé většině ale umělkyně a umělci konstatovali, že je škola dostatečně neseznámila s tím, do jakého kontextu po jejím ukončení vstoupí. O záležitostech smluv, honorářů, o vyjednávání podmínek, o povinnostech vůči státu, o komunikaci v rámci profesionálního trhu práce neměli skoro ponětí. Tyto potřebné informace si vzájemně sdíleli a předávali mezi sebou. Přejít ze školy do praxe se tedy jeví jako nejkřehčí fáze umělecké kariéry.

Praxe a finanční ohodnocení

Samotná praxe je mezioborově neporovnatelná, ale společným tónem byla nejistota v důsledku nepravidelných příjmů a sezónní práce a také nízké finanční ohodnocení. Například v literatuře se čistě literární tvorbou žije jen dva respondenti*ky, přičemž oba*ě patří ke starší generaci. U známé literární autorky hrají v příjmech významnou roli tantiémy z dramatisací a licenční poplatky za reprízy jejích děl v médiích, tedy nikoli samotné psaní. Na druhou stranu mladší autoři zvažují, že literární pole z finančních důvodů opustí.

V tanci se podle výpovědi tanečnice honoráře nezměnily desítky let; v oblasti divadelní režie mohou sice odměny na první pohled působit jako vysoké, ale jde o jednorázové částky za několikaměsíční práci, kterou nelze opakovat více než maximálně třikrát do roka, navíc ve smlouvách režisérů nejsou zahrnuty licence, což u interpretů – herců*ček, zpěváků*ček zahrnuto je a tato skutečnost zlepšuje jejich příjmovou stránku.

Nejběžnějším pracovněprávním zakotvením v rámci zkoumané skupiny byla osoba samostatně výdělečně činná (OSVČ, 21 případů), kdy je možné pracovat v režimu tzv. svobodných povolání, nejvhodněji podle autorského zákona či ve druhé variantě – v rámci živnostenského zákona, tzv. na IČO. Zaměstnanců kombinujících další pracovní závazky na různé smlouvy (DPP, DPČ, autorské honoráře apod.) byla čtvrtina (7) a ve třech případech jsme sledovali pracovní praxi důchodců. Jako zajímavý uveďme příklad pracující důchodkyně v divadle, která konstatovala, že je na tom z ekonomického hlediska nejlépe za celý pracovní

život – kombinuje totiž příjmy z částečného úvazku v příspěvkovém divadle, úvazku za pedagogickou činnost, honoráře z nezávislých projektů a starobní důchod.

Kombinovat úvazky a nejrůznější projekty není ale jednoduché a většinou nevede, jak jsme zjistili, k zajištění blahobytu. V lepším případě umělci*kyně zajišťují sobě a svým rodinám standardní sociální zázemí, ne-li jen to minimální. Jejich nízké příjmy je ale znevýhodňují například vůči bankovním institucím, které odmítají lidem z kultury – nejen tedy samotným umělcům*kyním – poskytovat úvěry. Bonita lidí pracujících v kulturním sektoru je hodnocena jako nízká a tudíž riziková. Dalším rizikem nízkých příjmů je nemožnost vytvářet rezervy. Znamená to i nízké (případně vůbec neplacené) sociální odvody představující perspektivu nízkého důchodu.

Roční příjmy v našem vzorku se pohybují v intervalu 200 tis. až 1 mil. Kč. V této souvislosti můžeme uvést údaje o průměrných mzdách v kultuře dle Českého statistického úřadu (ČSÚ) za rok 2019: „[Oblast kultury se v roce 2019 podílela na celkové zaměstnanosti přibližně 4 %](#). Průměrná mzda v kultuře dosáhla v posledním předcovidovém roce 32,8 tis. korun a ve srovnání s průměrnou mzdou v celé ekonomice, která činila 34,1 tis. korun, byla o 3,7 % nižší,“ říká Milan Dederá z Odboru statistik rozvoje společnosti ČSÚ.

Aktuálně dostupné číslo o průměrných mzdách v kultuře za rok 2023 je 37 347 Kč, přičemž celkový medián mezd v české ekonomice činil 39 685 Kč. Připomeňme, že se jedná o celková čísla osob pracujících v kulturním sektoru, která nejsou očištěna pouze na umělecké a tvůrčí profese.

Finanční podporu mohou získávat umělci a umělkyně také formou grantů. V našem vzorku však byli žadatelé o granty ve výrazné menšině. Respondenti*ky odrazovala administrativní a účetní náročnost a také nejistý výsledek – často konstatovali, že granty jsou spojeny s neúměrným stresem.

Z hlediska správy financí a závazků vůči státu jsme se setkali vesměs s disciplinovaným přístupem. Umělectvo se v této problematice obrací k osobám poskytujícím účetní služby tak, aby měli tzv. všechno v pořádku. Jako problematický uváděli fakt, že legislativa a daňové předpisy nejsou zcela jednoznačné a srozumitelné ani odborníkům na účetní služby. Uvádí příklad dvojího zdanění či nevýhodné nastavení daňového paušálu u svobodných povolání, což nízkopříjmové umělce*kyně znevýhodňuje.

Pro mnohé bylo významné pracovní působení v zahraničí, ať už z hlediska finančního či jako inspirující pracovní zkušenost. Vesměs ale respondenti*ky konstatovali, že po pandemii jsou zahraniční nabídky méně dostupné.

Přerušení kariéry

Kariéru může přerušit nemoc, úraz, ale také rodičovství či péče o osobu blízkou. V našem vzorku respondentstva toto téma rezonovalo různě. Mateřství u starších respondentek probíhalo „za pochodu“, mladší rodiče se zvládli na příchod potomka nějak připravit a posléze adaptovat s podporou partnerů či rodiny. Několikrát zaznělo, že kombinace mateřství a aktivní tvorby je nesmírně náročná a že přerušení kontaktů s uměleckou scénou rodiče-umělce*kyni znevýhodňuje. Jedna z respondentek během rozhovoru na toto téma konstatovala velkou krizi z vyčerpání.

Téma úrazů a nemocí nebylo napříč uměleckými obory vcelku nijak akutní. Umělci a umělkyně somatických umění (divadlo, tanec) jsou si vědomi rizik a snaží se různým způsobem a na vlastní náklady zraněním či onemocněním předcházet. Této problematice se věnoval nedávný [výzkum Nadačního fondu pro taneční kariéru](#).

Období pandemie

Pandemické období bylo pro umělce*kyně velkou zkouškou. Jeho zvládnutí ovlivnily individuální podmínky a osobnostní nastavení, ale také podpora státu. Výraznou roli hrál druh média, jemuž se umělci*kyně věnují. Dopady pandemie jsou diametrálně rozdílné v uměních závislých na interakci s publikem a těch, jejichž výsledky se tzv. nekonzumují na místě, tedy v literatuře a výtvarném umění. Výtvarné umění vyšlo dokonce z pandemie určitým způsobem posílené – zvedl se zájem o výtvarná díla, lidé měli čas se porozhlédnout po současné umělecké tvorbě a vylepšovat díly svoje domovy. Trhu s uměním se nečekaně roztočily obrátky. Významnou roli v tomto smyslu sehrály sociální sítě.

Rozvoj technologických kompetencí zasáhl všechny obory – umělci*kyně se naučili streamovat, vystupovat před kamerou, tvořit příspěvky na sociální sítě, díky online platformám navazovali spolupráci v globálním měřítku apod. To by bez pandemické urgency nejspíš nenastalo. Tyto kompetence využívají umělci*kyně i v postpandemickém období.

Rovněž pro literáty*ky pandemie nepředstavovala katastrofu, ale naopak pro mnohé nastal toužený klid a prostor, přičemž vyvstala i nová témata. Rozdílně popisují průběh pandemie a její stresový dopad rodiče s malými dětmi, kteří prožívali toto období jako mimořádně zátěžové.

Ve skupině literátů*ek vyvstává se zvláštní naléhavostí obava s postpandemického vývoje poznamenaného válkou na Ukrajině a zhoršující se společenskou atmosférou. Literární autoři*ky vnímají tento vývoj jako závažnější než covidové lockdowny.

Většina respondentstva kritizovala nepřehlednost a zmatečnost při poskytování finanční podpory v období pandemie. Rovněž konstatovali, že pomoc státu přišla poměrně pozdě. Nikdo však neutrpěl fatální ztráty a nakonec všichni – v jednom případě za cenu dočasné změny zaměstnání – pandemické období zvládli. Z této zkušenosti si respondenti*ky odnesli výrazný zážitek ohroženosti a křehkosti svého fungování a nutnosti promýšlet svoji činnost směrem k udržitelnosti.

Vztah k profesním asociacím a status umělce

S touto reflexí se nutně pojí otázka postavení umělců*kyň na trhu práce a jejich možnosti ovlivnit svoje pracovní podmínky. Tímto tématem se zabývají profesní asociace, v případě zaměstnanců*kyň odbory. V době pandemie vzrostl význam profesních asociací i jejich aktivity, dokonce se rozrostl jejich počet. Do značné míry bylo zásluhou představitelů*ek těchto organizací, že byly vypsány podpůrné programy zaměřené na umělce*kyně, kulturní pracovníky*ce a právnické subjekty v umění a kultuře.

Se vztahem k těmto důležitým entitám to není v rámci umělecké komunity dlouhodobě dobré. Tuto skutečnost potvrdil i náš výzkum. Umělci*kyně se vesměs nechtějí zapojovat do členské základny, natož se aktivně angažovat. Zážitek z pandemie nicméně přece jen mírně

zvýšil povědomí o existenci profesních asociací a jejich aktivitách. Každý*á z respondentů*ek věděl*a, že nějaká asociace v jeho*jejím oboru existuje.

K navazujícímu tématu statusu umělce, který někteří*ré zaznamenali ve veřejných diskuzích, byly postoje vesměs vstřícné. Respondenti*ky vítali možnost nějakých opatření zlepšující jejich postavení ve společnosti. Představy o tom, co by měl koncept statusu naplňovat, nebyly nijak určité. Zmiňováno bylo řešení daňového paušálu, za určitých okolností úlevy na sociálních platbách či daních. Někteří*ré respondenti*ky viděli ve statusu umělce i příležitost řešit i oborová specifika jako například honorování výstav ve výtvarném umění.

Zcela zásadně však byla vnímána potřeba změnit pocíťovaný nedostatek respektu, nedůležitosti a nízkého ocenění umělecké práce v rámci společnosti. Umělci*kyně se cítí přehlížení*é a nedocení*é co se týká relevance jejich práce pro společenskou inkluzi, kohezi, wellbeing, reflexi, ochranu a šíření hodnot, ale i z hlediska uznání ekonomického přínosu umění pro národní hospodářství.